

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
Кафедра публічного управління та державної служби

Кваліфікаційна робота магістра
на тему
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ
ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Виконав студент 2 курсу,
групи ЗПУА-2-24
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічне управління та
адміністрування»
_____Олексій КОЛОДКА

Науковий керівник роботи:
кандидат економічних наук, доцент
_____Вадім ЄВДОКИМОВ

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 НАУКОВО–ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ.....	8
1.1 Поняття, суть і значення державної молодіжної політики.....	8
1.2 Цілі і завдання сучасної молодіжної політики.....	18
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	28
2.1 Зарубіжний досвід державної молодіжної політики.....	28
2.2 Методичні основи узагальнення організаційного механізму державної молодіжної політики.....	40
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	50
3.1 Формування молодіжної політики на основі впровадження закордонного досвіду.....	50
3.2 Основні напрями удосконалення державної молодіжної політики в Україні.....	62
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Актуальність роботи. Формування сучасних засад державної політики щодо молоді зумовлюється глибокими трансформаціями в суспільстві та державі, спричиненими добою глобальної економіки, інтенсивної міжкультурної взаємодії та мережевих комунікацій. За цих умов зміст молодіжної політики потребує принципового оновлення: від інерційного підходу, що розглядає молодь лише як «резерв на майбутнє» і пасивний об'єкт впливу, – до політики, яка виходить із реальних потреб молодих людей і визнає їх рівноправними суб'єктами публічної взаємодії.

Актуальність теми підсилює й внутрішній вимір державного будівництва: в Україні триває пошук оптимальної конфігурації розподілу повноважень і відповідальності між центром та регіонами у сфері публічної політики загалом і молодіжної політики зокрема. Досягнення стійкого балансу інтересів на осі «центр – регіони» впливає на інституційний дизайн молодіжної політики та задає один із векторів еволюції української державності.

Становлення та розвиток політики щодо молоді відбуваються в умовах воєнної реальності, прискорених модернізаційних зрушень і подальшого реформування базових інститутів суспільства на тлі збройної агресії російської федерації. Нормативно-стратегічну рамку визначають, зокрема, Указ Президента України «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року» та Національна стратегія державної молодіжної політики до 2030 року, затверджена Кабінетом Міністрів України 11.11.2020 р. Саме в цих координатах необхідно переосмислювати цілі, інструменти та механізми реалізації політики у молодіжній сфері.

Паралельно структурно-функціональні перетворення політичної системи й динаміка соціально-економічних процесів породжують амбівалентні тенденції в молодіжному середовищі. Ускладнюються ключові показники якості життя

молоді: загострюється демографічна ситуація, фіксуються ризики погіршення психічної та фізичної спроможності, знижується рівень освітньої, професійної й кваліфікаційної підготовки окремих груп, затяжними залишаються процеси маргіналізації та криміналізації. Частина молодих людей опиняється у деградованому соціальному становищі, що зумовлює асоціальні практики, обмежує стартові можливості і провокує внутрішньогрупові та внутрісімейні конфлікти.

Вагомий теоретико-методологічний підмурівок для осмислення цих викликів створено в роботах сучасних українських дослідників: І. Беззуб, Л. Белової, Н. Гончарук, А. Губенко, І. Єрмоленко, В. Куйбіда, І. Лопушинський, Н. Нижник, Ю. Сабій, А. Юрченко, що розкриває соціальні, правові та управлінські аспекти публічної політики щодо молоді та слугує методологічним орієнтиром для українського контексту.

Попри наявні напрацювання, теоретична база дослідження державної молодіжної політики залишається незавершеною. Триває накопичення соціально-політичного досвіду її формування й функціонування в умовах модернізації, тоді як окремі проблемні поля потребують поглибленого аналізу: удосконалення політики в координатах європейського вибору України; розроблення науково обґрунтованих програм і технологій соціальної підтримки молоді; розширення доказової бази для прийняття управлінських рішень. Очевидними залишаються лакуни у вибудовуванні власне теоретико-методологічного каркаса молодіжної політики, у компаративному аналізі національних стратегій держави, практик політичних партій, громадських (у т. ч. корпоративних) структур і різноспрямованих молодіжних ініціатив.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення формування державної молодіжної політики України.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- уточнити понятійно-категоріальний апарат державної молодіжної політики, розкрити її сутність і соціально-політичне значення та визначити місце ДМП у системі публічного управління.

- систематизувати цілі й завдання сучасної молодіжної політики України у зв'язку з національними стратегічними документами та міжнародними стандартами, окресливши критерії та показники оцінювання її результативності.

- здійснити порівняльний аналіз зарубіжних моделей державної молодіжної політики (Німеччина, Франція, Велика Британія, США) з виокремленням принципів, інструментів і умов їх імплементації, релевантних для України.

- узагальнити методичні засади побудови організаційного механізму державної молодіжної політики України, визначивши склад та повноваження суб'єктів, вертикальну й горизонтальну координацію, процесні процедури та правові основи взаємодії.

- розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо адаптації й упровадження релевантних зарубіжних практик у вітчизняну державну молодіжну політику з урахуванням децентралізації, воєнних і повоєнних викликів та євроінтеграційних орієнтирів.

- удосконалено підходи до формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні, зокрема уточнено її стратегічні напрями, механізми міжвідомчої координації, фінансового забезпечення й цифрового управління у сфері підтримки та самореалізації молоді.

Об'єкт дослідження – державна молодіжна політика України.

Предмет дослідження – процес формування державної молодіжної політики України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження сформував масив напрацювань українських і зарубіжних учених у галузях публічного управління, соціології та соціальної роботи. Методичний інструментарій охоплював як загальнонаукові, так і спеціальні підходи: системний аналіз у поєднанні з синтезом – для розкриття сутнісних характеристик, принципів і категоріального апарату молодіжної політики, опрацювання її нормативного підґрунтя та вибудови теоретичної рамки; порівняльний аналіз – з метою узагальнення релевантного зарубіжного досвіду; категоріальний аналіз – для уточнення базових понять і їх операціоналізації; структурно-функціональний підхід – для виявлення завдань, функцій і напрямів діяльності органів державної влади та управління, відповідальних за формування й реалізацію політики щодо молоді; статистичні методи разом із соціологічними обстеженнями – для оцінювання актуального становища молоді та виявлення її ставлень до дій влади у сфері ДМП; логіко-теоретичний аналіз і узагальнення – для концептуального обґрунтування та систематизації отриманих результатів.

Інформаційною базою дослідження є: Конституція України, закони та інші нормативно-правові акти України, нормативні акти Кабінету Міністрів України; аналітичні матеріали Міністерства молоді і спорту України, звітно-аналітична інформація Державної служби статистики України.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані в дослідженні результати трансформовано у прикладні положення, методичні підходи та практичні рекомендації. Запропонований інструментарій може слугувати підґрунтям для стратегічного й оперативного планування діяльності молодіжних громадських об'єднань, а також для проєктування й реалізації заходів органами державної влади та місцевого самоврядування у сфері молодіжної політики. Напрацювання роботи доцільно інтегрувати в освітній процес підготовки магістрів зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування» та застосовувати у системі післядипломної освіти, перепідготовки й підвищення

кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування; вони можуть лягти в основу методичних матеріалів, лекційних курсів і практичних занять з публічного управління та адміністрування.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО–ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Поняття, суть і значення державної молодіжної політики

Протягом кількох століть молоде покоління посідає особливе місце в полі зору держави та суспільства, які намагаються чітко окреслити власне ставлення до цієї специфічної соціальної групи. У чому полягає її винятковість і яке становище молоді в соціальному просторі? Які саме чинники зумовлюють потребу у виробленні й реалізації спеціальної політики щодо молоді – відповіді на ці питання формують підвалини розуміння державної молодіжної політики.

Сучасна наука вживає поняття «молодь» для позначення соціально–демографічної групи, виокремленої за віковими параметрами та зумовленими ними особливостями соціального статусу, місця і ролей у структурі суспільства, а також специфічних інтересів і цінностей. Як самобутній соціальний прошарок молодь постає на зламі XVII–XVIII ст., у добу індустріальних революцій, що зруйнували патріархальні підвалини традиційного устрою. Індустріалізація розкладала сільські громади, де «юнаки природним чином включалися в чоловічу працю, а дівчата так само природно виходили заміж, народжували дітей і вели домашнє господарство» [69]. За таких умов дорослішання майже не створювало соціальних викликів, а перехід від дитинства до зрілості відбувався безболісно й без окремого статусного оформлення. Виробничі потреби нової епохи спричинили відрив молоді від сім'ї для навчання в спеціалізованих закладах, утверджуючи групу з проміжним і несталим соціальним становищем. Відтак центральною ознакою молодості стає перехід: від залежності – до самостійності (послаблення сімейного опікування, старт трудової діяльності, створення власної родини тощо); від безвідповідальності – до відповідальності за власні дії перед

сім'єю, суспільством і державою. Дослідники трактують цей перехід як вузловий момент соціалізації – входження молоді в суспільство та засвоєння досягнутого рівня соціально–економічного, культурного і політичного розвитку. У процесі соціалізації молодь визначається щодо викликів суспільного поступу, функціонування політичної системи і діяльності держави [62]. Саме від зайнятої молоддю позиції залежить, чи стане вона рушієм розвитку держави і суспільства, чи, навпаки, чинником його гальмування – особливо у переломні, травматичні періоди трансформації інститутів та зміни темпів соціально–політичної динаміки.

Перш ніж окреслити концептуальні засади розроблення й упровадження молодіжної політики, звернімося до базових положень теорії державного управління та політики, де наука відіграє дедалі вагомішу роль. Оскільки предметом дослідження є саме державна молодіжна політика, постає питання: чим, власне, державна політика відрізняється від політичної діяльності інших інститутів?

І в минулому, і сьогодні державна політика – на відміну від діяльності партій, рухів, профспілок тощо – покликана відображати й узагальнювати загальні інтереси населення та громадян, забезпечуючи соціально–політичну цілісність суспільства. Для цього держава формує систему органів і установ публічної влади, які розробляють і реалізують політику. У політико–соціологічній перспективі політика постає як владний спосіб організації суспільства, процес узгодження різноманітних інтересів і управління ним політичною елітою на основі сучасних інститутів [35].

Таке розуміння, акцентоване на управлінській функції політики, не є єдиним. У сучасній літературі сформувався різні підходи до дефініювання державної політики. Зокрема, у межах Public Administration (державного управління) її тлумачать як чутливу до суспільних потреб інституційно–управлінську практику державної бюрократії, зорієнтовану на ефективне та

результативне задоволення публічних потреб. Паралельно широко застосовується концепт «Governance» – «політичне врядування», що означає адміністрування та консолідовану кооперацію державних і недержавних інститутів задля задоволення суспільно значущих потреб [32].

Беручи до уваги реальні демографічні та соціально-економічні процеси на макрорівні, нижню межу молодіжного віку зазвичай окреслюють у 13–14 років. Вона є рухомою і варіює між країнами, переважно у бік збільшення. Верхня ж межа визначається моментом набуття сталого соціального статусу в професійно–трудовій, суспільно–політичній та сімейно–побутовій сферах.

Найчастіше виокремлюють чотири ключові ознаки завершення молодості та входження в дорослість [25]:

1. економічна самодостатність;
2. особиста автономія;
3. самостійне розпорядження засобами до існування;
4. створення власної сім'ї.

Практика суспільного життя дає підстави вважати, що «за всіма категоріями набуття стійкого соціального статусу верхню межу молодіжного віку можна означити між 29–30 роками». Такий інтервал нині прийнятий у більшості європейських країн, США та Японії. Отже, молодь можна окреслити у вікових рамках 13–14 до 29–30 років [21].

Все наведене дозволяє перейти до власне дефініювання поняття «молодь». Це – велика суспільна група зі специфічними соціально–психологічними рисами, зумовленими як віковими особливостями, так і становленням соціально–економічного та суспільно–політичного статусу й духовного світу. Молодь – соціально–вікова група 14–30 років, сукупність осіб, яким суспільство надає можливості для соціального становлення, забезпечуючи певні пільги та водночас обмежуючи дієздатність у низці сфер повноцінної участі в житті соціуму. Це найбільш мобільна частина суспільства, що істотно впливає на динаміку його

соціальної структури. Молодь – соціально-демографічна група, виокремлена за сукупністю вікових характеристик, особливостей соціального становища та зумовлених ними соціально–психологічних властивостей, що визначаються рівнем соціально-економічного й культурного розвитку та специфікою соціалізації в даному суспільстві. Водночас це особлива біосоціальна вікова група людей від 13–14 до 29–30 років, яка посідає перехідну позицію між підлітковою та дорослою спільнотами, детермінована природним середовищем і конкретно–історичними умовами розвитку та є необхідною ланкою спадкоємності поколінь як форми існування суспільства [24].

Отже, молодь доцільно розглядати як суспільно-історичний і соціокультурний феномен, як значну біосоціальну групу із суттєвою мірою суб'єктності та потенціалом розвитку, реалізація якого залежить від типу політичної системи, характеру політичного режиму та рівня сформованості громадянського суспільства. У цій роботі ми дотримуватимемося саме такого підходу.

Наведені дефініції є результатом еволюції поглядів на роль і місце молодих поколінь – від уявлень, що маргіналізували це явище, до усвідомлення його унікальної цінності як джерела суспільного прогресу та змін. Суспільний поступ і якісна зміна ставлення до молоді – взаємопов'язані процеси: молодь перестає бути виключно об'єктом впливу і дедалі чіткіше постає суб'єктом. Визначення меж її суб'єктності фактично дорівнює встановленню рівня соціального розвитку, від якого залежить і суспільний прогрес. Отже, молодь слід вбачати як суб'єкта історичного розвитку: йдеться не про просту репродукцію досвіду старших, а про продукування нового – про інноваційну функцію молоді [28].

У межах культурологічного підходу до вивчення молоді показовою є концепція історії людства як зміни трьох типів культур у ракурсі міжпоколінної трансмісії досвіду. М. Мід виокремлює [39]:

1. «постфігуративні» культури, де молодь навчається переважно у попередників;
2. «конфігуративні» – де і молодь, і дорослі значною мірою переймають моделі поведінки від однолітків;
3. «префігуративні» – у яких дорослі навчаються також у власних дітей.

У постфігуративних суспільствах панують непорушність традицій і невідворотна спадкоємність: минуле батьків стає майбутнім дітей. У конфігуративних культурах домінує орієнтація на сучасників, хоча старші ще здатні контролювати поведінку молоді. Префігуративні культури, що постали з середини ХХ ст., утверджують новий формат міжпоколінних зв'язків: стиль життя дорослих уже не домінує. Електронні комунікації інтегрують молодь світу й формують спільність досвіду, якої не знали попередні покоління. Цей міжпоколінний розрив несе ризики й водночас відкриває людству шанс на прорив у технологіях, культурі, взаєморозумінні та солідарності. Тому сучасна молодь – ключовий чинник суспільного розвитку; практично всі провідні проблеми сучасності мають молодіжний вимір. «Далекоглядні реформатори бачать у молоді оновлювальну силу, інноваційний елемент, духовний енергетичний резерв, що висувається на передній план, коли суспільству потрібні глибокі й швидкі зміни та адаптація до нових, стрімко мінливих умов. У цьому полягає основна соціальна функція молоді» [52].

Як уже зазначалося, найбільший внесок у студіювання феномену молоді та молодіжної політики зробили філософи, соціологи, психологи, історики, юристи. Попри відмінність підходів, значущі для політології дефініції часто містяться саме у працях цих галузей.

Загалом в українському суспільствознавстві склався підхід, за яким молодіжна політика – це сфера діяльності держави, політичних партій і громадських об'єднань, спрямована на вплив на молодь і її соціальний розвиток. Ідеться насамперед про широку, багатофункціональну політику, яку здійснює

держава і яка прямо чи опосередковано стосується молодого покоління [51–52]. Пов’язаний із цим другий зріз охоплює діяльність спеціалізованих центральних, регіональних і місцевих органів (комітетів, департаментів, комісій у справах молоді). Молодіжною політикою також називають відтинок діяльності партій, рухів, громадських організацій, спрямований на роботу з молоддю та залучення її підтримки для вирішення тактичних і стратегічних політичних завдань [50].

Окремі визначення фокусуються на цілях і функціях. Для одних молодіжна політика – це ключовий механізм досягнення цілей соціального прогресу: поступу до демократії, свободи, гуманізму, вищого добробуту, якіснішої освіти, кращого здоров’я і тривалішого життя людини. Відповідно, цінності соціального прогресу становлять її аксіологічну основу; головною метою є створення умов для самовираження молоді та долучення до благ суспільства і культурного надбання [51]. Інші підкреслюють прагматичний вимір: ефективна адаптація молоді до наявних соціально–економічних реалій для оптимізації відтворення трудових ресурсів і прискорення переходу від позиції споживача до платника податків. Суспільство забезпечує становлення – у тому числі з огляду на майбутню «віддачу» у вигляді створених матеріальних і духовних цінностей та податкових надходжень. Є й інші трактування:

- молодіжна політика як система заходів адаптації людини до суспільства від підліткового віку до цілковитої самостійності;
- як багаторівнева соціальна взаємодія молоді з політичними та громадськими суб’єктами у процесі реалізації її специфічних інтересів;
- як діяльність держави, партій, об’єднань та інших суб’єктів суспільних відносин, спрямована на соціалізацію і соціальний розвиток молоді, а через це – на майбутній стан суспільства;
- як складна багатогранна система відносин, що включає ідеї, концепції, методологічні положення, стратегії і тактики соціального розвитку, систему

відносин різних рівнів, державні рішення та органи реалізації молодіжної політики [62].

Спільною рисою наведених підходів є інтерактивний, цілеспрямований і суб'єктний характер молодіжної політики. Якщо ж виходити з нової конфігурації відносин між суспільством і державою в сучасних умовах, то державну молодіжну політику доцільно визначити як діяльність держави з виконання організуючої функції соціального розвитку молоді, де зростає вага багатосторонньої взаємодії повноправних учасників розроблення, ухвалення та реалізації рішень щодо соціалізації і самореалізації молодих людей – передусім молодіжних об'єднань і, ширше, зацікавлених структур громадянського суспільства [63].

Таким чином, в науці державного управління відсутня повна єдність у визначенні державної молодіжної політики. Це пояснюється її порівняно недавнім інституціональним оформленням як елемента функціонування сучасної держави та водночас швидким посиленням ролі у забезпеченні стабільності політичної системи.

Нормативний вимір визначення державної молодіжної політики спирається на положення Конституції України [29]. Основний Закон проголошує права і свободи людини найвищою цінністю й покладає на державу обов'язок їх визнавати, дотримуватися та захищати. З огляду на соціальні групи особливе значення має визначення України як правової і соціальної держави, політика якої спрямована на забезпечення гідного життя та вільного розвитку людини. Органи місцевого самоврядування, хоч і не входять до системи органів державної влади, відіграють суттєву роль у формуванні відносин громадянського суспільства. Державна молодіжна політика розглядається як самостійний сегмент соціальної сфери.

Соціальна політика (від лат. *socialis* – «суспільний») – це сукупність політичних установок, принципів, рішень і дій, спрямованих на оптимальне

функціонування та розвиток соціальних спільнот, у тому числі молоді. У західних концепціях уживаються близькі поняття «політика добробуту» та «універсальна держава добробуту». Орієнтована на стабілізацію рівня життя громадян, соціальна політика покликана пом'якшувати негативні наслідки реформ: для цього визначаються правові й економічні заходи розв'язання соціальних проблем, підтримки соціально–культурної сфери, посилення адресності допомоги вразливим групам [31]. Реформа державного управління і місцевого самоврядування, регіональна соціально–економічна політика, зміни міжбюджетних відносин і розвиток самоврядування зумовили розгортання «підполітик»: освітньої, культурної, демографічної, молодіжної житлової тощо. Редукція молодіжної політики до складника соціальної є неповною: вона охоплює різні сфери життєдіяльності, а фінансується не лише за статтею «Соціальна політика», а й у розділах освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури. Соціальною основою концепції державної молодіжної політики є створення соціально–правової захищеності молодих громадян, реалізація їхнього права на вільний соціальний розвиток і підвищення добробуту [41].

Подальший розвиток цієї концепції зумовлений єдністю державної економічної, фінансової та кредитної політики України і принципами правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою. Виокремлюється молодіжна соціальна політика, яка включає сприяння зайнятості, підтримку молоді сім'ї тощо, що відбито в ухвалених нормативно–правових актах. Взаємозв'язок державної молодіжної та соціальної політик впливає з конституційного визначення України як соціальної держави. По–перше, реалізація Конституції охоплює весь спектр суспільних відносин, у яких беруть участь усі суб'єкти права; відтак державну молодіжну політику слід розглядати як систему правових, економічних і організаційних засад. По–друге, розмежування понять, суті та ознак конституційно–правових основ державної молодіжної політики має принципове значення для діяльності державних і

громадських інституцій у забезпеченні правового та соціального захисту молоді. По–третє, ідеологічні, політичні, соціальні, економічні та правові пріоритети держави змінюються на різних етапах державотворення; зокрема, у певні періоди молодіжна політика підпорядковувалася суспільним інтересам без належного урахування інтересів особистості. По–четверте, не існує єдиного визначення віку молоді ні в українському законодавстві, ні в міжнародних документах: уживаються терміни «молодь», «дитина», «неповнолітній», «підліток», «людська істота до 18 років» тощо, інколи без конкретного вікового цензу. У зв'язку з цим заслуговує уваги підхід, за яким молодь – це категорія населення 14–30 років із особливим конституційно–правовим статусом; з огляду на включеність у всі сфери життєдіяльності виникає потреба у спеціальній політиці щодо цієї групи [38].

На цій основі виокремимо ознаки конституційно–правових засад державної молодіжної політики. По–перше, наявність учасника правовідносин із особливим правовим статусом. По–друге, молодь виступає учасником численних правовідносин в індивідуальній якості; обсяг її правосуб'єктності залежить від виду правовідносин і визначається державою на підставі Конституції. По–третє, як активний учасник правовідносин молодь потребує підвищених гарантій правового захисту: так, Кодекс законів про працю України забороняє залучення неповнолітніх до робіт зі шкідливими умовами; Кримінальний кодекс забороняє торгівлю людьми та посилює відповідальність за експлуатацію неповнолітніх; кримінальний і цивільний процесуальні закони закріплюють додаткові гарантії прав неповнолітніх. По–четверте, сприяння становленню молоді як повноцінних членів суспільства передбачає рівноправність і взаємодію суб'єктів реалізації політики. П'ятою ознакою є координація діяльності таких суб'єктів [42].

Суть і значення конституційно–правових засад державної молодіжної політики полягають у правовому забезпеченні збалансованих інтересів особи й суспільства, громадянина й держави на основі узгоджених дій суб'єктів її

реалізації, у конституційному гарантуванні приватних (молодь) і публічних (суспільство) інтересів. Аналіз підходів до визначення суті цих засад дозволяє виокремити загальні параметри державної діяльності у сфері молодіжної політики: по–перше, вона здійснюється на основі Конституції України; по–друге, поширюється на всі сфери суспільних відносин за участі молоді; по–третє, відображає об’єктивний взаємозв’язок політики і права, держави і суспільства у відповідності до цілей і цінностей Основного Закону. Оскільки Конституція України закріпила громадянські й політичні права молоді відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Європейської конвенції з прав людини, то сутність конституційно–правових основ державної молодіжної політики доцільно визначити як правовий механізм забезпечення інтересів суспільства та людини, громадянина і держави; її предметом є врегулювання відносин між органами державної влади і молоддю в процесі реалізації конституційних прав молодих громадян [45].

Імплементация державної молодіжної політики у конституційно–правовій площині передбачає розмежування повноважень між органами державної влади, а також суттєву роль місцевого самоврядування. Останнє інтегрує інтереси держави, суспільства і особи, гармонізуючи права та свободи конкретної людини з публічними інтересами. Хоч органи місцевого самоврядування й не входять до системи органів державної влади, на їхньому рівні може і має здійснюватися молодіжна політика [40]. На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що державна молодіжна політика – комплексний конституційно–правовий інститут, який включає політику щодо молоді в соціальній, сімейній, економічній (фінансове забезпечення) сферах, а також елементи кримінальної політики щодо неповнолітніх правопорушників. Суть і значення цього інституту полягають у правовому забезпеченні балансу інтересів особи, суспільства та держави через

узгоджену діяльність суб'єктів реалізації і конституційні гарантії приватних та публічних інтересів.

1.2 Цілі й завдання сучасної молодіжної політики

У науковому дискурсі поширена позиція, що «молодіжна політика» як ідейна конструкція окреслилася у 1980–х роках ХХ ст., а з інституційним оформленням системи управління молодіжною сферою у 1991 р. вона набула прикладного виміру [37]. У становленні вітчизняної концепції державної молодіжної політики простежуються три послідовні фази:

1991–1995 рр. – деінституціоналізація радянських практик і зародження української моделі, переосмислення підходів до державної підтримки молоді, експериментування з пілотними програмами у регіонах;

1995–2000 рр. – інституціоналізація: утворення вертикалі органів у справах молоді на центральному, регіональному й місцевому рівнях, ухвалення ключових нормативно–правових актів;

від 2000 р. – етап оновлення й «реінвентаризації» інструментів: поступова відмова від неефективних суто формальних механізмів на користь узагальнення практик останнього десятиліття, розроблення інноваційних програм модернізації державної молодіжної політики.

Сьогодні під молодіжною політикою зазвичай розуміють стратегічно–тактичну рамку діяльності щодо молоді, що спирається на аналіз стану програм і проєктів, фіксує потреби молодого покоління та пропонує інструменти їх ефективного задоволення. Її генеральна мета – відстеження прагнень молоді й проєктування на цій основі релевантних заходів і сервісів. Законодавче визначення терміна «державна молодіжна політика» подає її як систему «заходів, спрямованих на створення правових, економічних, соціальних, виховних і організаційних умов для реалізації молодими громадянами своїх конституційних

прав, участі молоді в системі суспільних відносин і реалізації свого економічного, інтелектуального і духовного потенціалу в інтересах суспільства з урахуванням вікових особливостей» [32].

Щоб коректно окреслити місце та роль молоді, а також механізми реалізації як молодіжної політики загалом, так і державної молодіжної політики зокрема, доцільно звернутися до еволюції наукових концептів у політології, соціології, історії та праві: політизації молоді, соціології молоді, молодіжного руху, соціалізації, становища на ринку праці, ціннісних орієнтацій, міжпоколінних відносин, освіти, субкультур, маргінальної поведінки та державних соціальних гарантій. В Україні дослідження молодіжної проблематики мають тривалу історію: від початку XX ст. їх здійснювали у відносній автономії суміжних наук – психології, соціології, антропології, кримінології тощо. Певним маркером стали студії студентства 1910–х років у низці університетів; утім, їх масштаб був обмеженим, а цілісної теорії молоді вони не сформували. У 1950–1960–х рр. з’являються перші концептуальні напрацювання щодо молоді та державної політики стосовно неї – формуються наукові школи, які заклали теоретико–методологічну основу подальших студій. Попри ідеологічні нашарування, доробок тієї доби зберіг актуальність і стимулював розвиток соціології молоді й молодіжної політики; водночас тодішній дискурс переважно стояв на соціально–філософських і історичних засадах [33].

Молода людина – особливо «прозорий» суб’єкт: у ній індивідуалізовано віддзеркалюються суспільні відносини, права й обов’язки, етичні та естетичні норми; її особистісні риси значною мірою похідні від соціального способу життя. Ключовим викликом постає гармонізація внутрішнього світу – в умовах ще не сталих ціннісних орієнтирів і браку життєвого досвіду. Особистість формується у міру розгортання соціальних якостей, що виокремлюють індивіда як самостійного актора. Це кореспондує з уявленням про закономірності становлення, статус і ролі цієї вікової когорти у конкретно–історичному

суспільстві [28]. У межах політології, соціології та філософії молодь концептуалізують як феномен суспільного життя:

- як покоління на етапі соціалізації, засвоєння освітніх, професійних, культурних та інших соціальних функцій;
- як соціально-демографічну групу, що одночасно виступає об'єктом і суб'єктом виховного впливу дорослого світу та адресатом молодіжної політики.

У правознавстві іноді наголошують на статусі неповнолітніх як «об'єкта» у певних правовідносинах (передусім сімейних). В. Т. Лисовський визначає молодь як «покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а у зрілішому віці – вже засвоїли освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції»; молодість – це пора становлення цінностей, самосвідомості та соціального статусу, коли високий ціннісно-творчий потенціал поєднується з обмеженим практичним досвідом і неповною включеністю у соціальні зв'язки [20].

Показовим є підхід В. М. Борзя, який виокремлює такі ознаки молоді:

- молодь – об'єктивне суспільне явище, специфічна вікова масова група;
- її біосоціальна природа на кожному історичному етапі втілюється в частині людства, що є сукупним суб'єктом відповідної форми суспільства;
- привласнення цієї природи й сутності відбувається відповідно до загальних закономірностей відтворення соціального життя, нерівномірності та стадійності розвитку; досягнення повноти привласнення означає утвердження молоді як цілісного суб'єкта й об'єкта суспільного руху – та водночас зняття (самозаперечення) її як «молоді». У поведінці молоді співіснують амбівалентні риси: прагнення до ідентифікації й відособлення, конформізм і заперечення, наслідування й нонконформізм, потреба у спілкуванні й схильність до відсторонення; емоційність і психологічна нестійкість нерідко стають об'єктом зовнішніх маніпуляцій – питання лише, ким і як саме це відбувається [18].

Від середини 1980–х рр. радянське суспільство входить у фазу глибоких трансформацій, що загострюють молодіжні виклики – виховання й освіта, зайнятість, професійна орієнтація, девіантність, криміналізація середовища – та змушують переглянути старі й шукати альтернативні підходи. Увага держави й суспільства до молоді завжди була підвищеною, адже молоде покоління – найрадикальніше мислячий, політично активний та оцінювальний «максималістський» сегмент, сприйнятливий до ідей реформування. Ці інтуїції підтверджує Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки, де серед ключових фокусів вирізняються [12]:

- як молодь сприймає життя суспільства і держави;
- що саме нове привносить молодь у суспільний розвиток і державне управління;
- якою є реакція старших поколінь на молодіжні практики;
- у якій мірі молодь постає драйвером розвитку або, навпаки, чинником ускладнення поступу держави і суспільства.

Реалізуючи конституційні права, особа у взаєминах із державою виступає не лише об'єктом, а й рівноправним суб'єктом. Горінов П. пропонує дивитися на молодь через призму множинності молодіжних культур і стилів – водночас як на активного учасника політичного життя і як на пасивний об'єкт у розв'язанні соціальних проблем. Тут виразно проявляється процес соціалізації з двома полюсами: об'єктом є молода людина або молодіжна група, на яку спрямовано вплив; суб'єктом – інституції та актори, що цей вплив здійснюють. Складна форма – самореалізація (самоосвіта й самовиховання), у якій об'єктне й суб'єктне поєднані в одній і тій самій особі [11].

Категорія «молодіжна політика» сформувалася в другій половині ХХ ст.: інтерес до молодіжної проблематики існував і раніше, однак саме тоді молодіжна політика оформилася як система взаємин держави й громадського життя,

інституціоналізувалися молодіжні організації та постали нові форми протесту. В Україні у складний період рубежу 1980–1990–х років вибудовується сучасна молодіжна політика, а від початку XXI ст. вивчення молоді різко активізується в контексті модернізаційних процесів. Останні політологічні дослідження не лише уточнили роль і завдання молоді в Україні, що змінюється, а й окреслили вектор активності молодого покоління. Так, Губенко А.О. виокремлює позитивні тенденції: омолодження владних корпусів, входження молоді до соціально активних груп підприємців і менеджерів, формування нових зразків політичної культури, зростання власних молодіжних об'єднань, поява молодих політичних лідерів і структуризація молодіжних еліт [15]. Значний внесок зробив Ю. Н. Нікіфоров, досліджуючи кадрове формування партій, роль молоді в партійному будівництві та механізми її залучення до партій і виборчих кампаній. Поруч із загальнонаціональними студіями вагому роль відіграють регіональні огляди, що детально описують напрями молодіжної політики й конкретні проблеми регіонів. У праці Россохатського П.М. [55] обґрунтовано доводиться, що молодь має бути не лише об'єктом інтеграційних процесів, а й суб'єктом, здатним прискорювати, уповільнювати або змінювати їх спрямування; молодь постає перетворювачем соціальної культури та організації суспільства, рушієм соціального прогресу. Авторка підсумовує: сучасна українська молодь випереджає інші групи в адаптації до ринку (орієнтація на працю і матеріальну спроможність) і до ліберально–демократичної політичної реальності (цінність свободи, незалежності, самостійності).

Частина дослідників наголошує, що сприйнятливість суспільства – і молоді зокрема – до модернізації зумовлена менталітетом, культурою, традиціями. Постовий В.Г., зокрема, описує риси українського менталітету, які не резонують із сучасними модернізаційними процесами [53]:

а) пасивність як наслідок тривалого зовнішнього контролю, схильність перекладати відповідальність на державу;

- б) утопізм – віра у досягнення нереалістичних цілей;
- в) гіпертрофована «волелюбність» як бажання звільнитися від суспільних зв'язків і жити «на власний розсуд»;
- г) установка «ми – вони», де «своє» апріорно позитивне, а «чуже» – протиставлене;
- д) матеріалізм у поєднанні з патерналістською моделлю взаємин із державою, що породжує правовий нігілізм і сервілізм;
- є) авторитаризм – віра у харизматичного лідера і його «надможливості»;
- ж) психологічна настанова на бідність як норму і водночас неприйняття багатства.

Сучасні українські дослідження також поглиблюють розуміння молодіжної свідомості в умовах трансформацій: від пріоритетів особистісного розвитку і новацій у смислових та поведінкових практиках – до «боротьби за молодь» через сучасні технології і мотивацій політичних уподобань. У полі зору – культура громадянства, осмислення свободи, перехід молодіжного соціуму на новий культурний щабель, що відповідає модернізованому суспільству (знання, професіоналізм, відповідальність, естетична компетентність). Паралельно зростає інтерес до феноменів інституціоналізації молодіжного соціуму, протестності й екстремізму, національних і релігійних трендів. Особливий блок – молодіжний політичний і національний екстремізм у контексті глобалізаційних процесів: окреслюються методи протидії та превенції із залученням економічних, соціальних, правових, культурно-інформаційних і адміністративно-силових ресурсів держави. Водночас не варто недооцінювати ресурс самої молоді. Дослідження Сіданіч І.Л. дають підстави вважати малоймовірними масштабні етноконфлікти й насильство: захист національної гідності в молодіжному середовищі здебільшого має характер спонтанних індивідуальних дій, а не організованої політичної боротьби. Цю специфіку доцільно враховувати при

формуванні сучасної молодіжної політики, що прагне мобілізації молоді проти екстремізму [61].

У соціологічній оптиці людські ресурси розглядаються в тісному зв'язку з економікою; аналізуються форми буття молоді, її інтереси й преференції. Водночас у частині праць некоректно ототожнюються поняття «трансформація» і «модернізація». На наш погляд, трансформація – ширше поняття (зміна як така), яке включає модернізацію як якісне вдосконалення; уживання термінів має залежати від конкретно–історичного контексту. У межах української традиції інтегральним поняттям постає соціальна активність як діяльність особи – трудова, пізнавальна, моральна та суспільно–політична. У теоретичних підходах до державної молодіжної політики соціальну активність часто тлумачать як «соціальну дію», ґрунтуючись на матеріалістичному розумінні активності як сукупності дій. Звідси випливає розгляд політичної активності молоді як комплексного феномена: практичної реалізації державної молодіжної політики, ступеня політизованості, структури ресурсів та чинників впливу, культурних установок і мотивацій, інституційних детермінант, організованих і неорганізованих форм участі. Саме у такому ракурсі молодь постає одночасно суб'єктом і об'єктом державної молодіжної політики та загальносуспільних політичних процесів.

Значний пласт досліджень присвячено девіантним формам поведінки; важливими є роботи про законотворчі ініціативи у сфері профілактики асоціальної поведінки, протидії організованій злочинності й екстремізму, виховання патріотизму. Соціальна диференціація молоді – наслідок непослідовності реформ – висуває на перший план регіональний вимір молодіжної політики. Дослідники акцентують: суб'єктне становище молоді в суспільних відносинах передбачає її політичну та соціальну активність; для її розгортання потрібні інститути участі й політичної взаємодії [26]. Відповідно виникає потреба в концепції молоді як політичного суб'єкта – зі зростанням

самосвідомості й організованості, моральним, духовним і політичним самовизначенням. Не менш плідно вивчені соціально–ціннісні чинники молодіжного середовища: вони дозволяють об’єктивно змалювати стан молоді як ключової підсистеми суспільства, виявити стереотипи умонастроїв, фактори соціальної мобільності та оцінити молодь як політичний ресурс модернізації. Окремий фокус – студентські співтовариства як «резерв» інтелектуально–професійного потенціалу країни та авангард самоорганізації й самоврядування в модернізаційних умовах.

Узагальнюючи, більшість дослідників наголошують на комплексності підходу до державної молодіжної політики та на потребі захисту конституційно гарантованих прав і свобод [5; 18; 24]. Політико–правові засади ДМП доцільно визначати як сукупність внутрішньої та зовнішньої політики держави і панівної ідеології у зв’язку з нормами конституційного права та міжнародними стандартами, що регулюють права молоді на різних рівнях у контексті розбудови громадянського суспільства; особливий наголос – на відносинах «особа – держава» [7]. В умовах трансформацій в Україні поступово формується єдина система політико–правових засад ДМП на всіх рівнях її реалізації. Вихідною рамкою виступають засади конституційного ладу: Конституція фіксує верховенство прав і свобод людини, соціальний характер держави та визначає орієнтири для профільних законів і програм [29]. Відтак значення політико–правових основ ДМП проявляється у трьох площинах:

- офіційна ідеологія та внутрішньополітичний курс;
- ступінь залученості країни до глобалізаційних процесів;
- відповідність нормативних актів у молодіжній сфері конституційно–правовим нормам. Одночасно держава наділяє акторів ДМП правосуб’єктністю (правоздатність, дієздатність, деліктоздатність), закріплюючи принципи та цілі їх діяльності; участь індивідів і організацій у таких правовідносинах охоплює,

поряд із публічно–правовими, і трудові, цивільно–правові та кримінально–правові виміри. Звідси логічна типологія суб’єктів ДМП:

- система державних органів, що реалізують політику щодо молоді;
- власне молодь як активний учасник реалізації;
- громадські об’єднання.

Недостатнє фінансування часто маргіналізує наукові дослідження, що гальмує розвиток youth–studies; водночас міжнародна спільнота розглядає науково–дослідну діяльність як інструмент підвищення ефективності політики (діагностика проблем, пропозиції рішень, оцінка умов і прогнозування життєвих обставин молоді у ХХІ ст.). Ефективність ДМП прямо залежить від її наукової бази, методології та технологій імплементації. Метою ДМП є створення сприятливих економічних і політичних умов і правових гарантій, що підвищують якість життя молоді. Це зумовлює два взаємопов’язані завдання:

- забезпечити об’єктивні умови для цивілізованого соціального становлення та розвитку молодого покоління (як об’єкта політики);

- створити простір для інноваційної, самостійної діяльності молоді в різних сферах на благо суспільства, апробуючи нові форми соціальної участі (як суб’єкта політики). Удосконалення законодавства варто будувати на концепції цілеспрямованої юридичної дії на суспільні відносини; складність осмислення політико–правових засад ДМП значною мірою пов’язана з нерозвиненістю конституційної культури користування правами. На практиці ДМП часто є не замкненою системою, а інтеграцією окремих програм і проєктів у єдине ціле за посиленої координаційної ролі держави в умовах модернізації. Історично взаємодія влади й молоді в Україні була асиметричною: влада організовувала й контролювала, молодь слугувала ресурсом досягнення політичних цілей. Відповідно конструювалися політико–правові важелі й технології підвищення соціально–політичної активності як інструмент цілеспрямованого виховання;

головним суб'єктом впливу залишалася держава – базовий інститут політичної системи.

Насамкінець варто відзначити, що взаємозалежність ДМП і політичної «ресурсності» молоді лишається недоопрацьованою: низка питань відкрита, а концепт молоді як об'єкта політики потребує подальшого переосмислення. Отже, існує об'єктивна потреба в розвитку теорії та методології дослідження місця молоді в політичній модернізації та трансформації суспільства і держави. Синтез досягнень різних напрямів дозволяє побачити об'ємну картину; актуальним є виявлення трендів молодіжних студій у зв'язку з практичними завданнями політики.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1 Систематизація зарубіжних моделей державної молодіжної політики

Виділення молоді в окремий об'єкт державної уваги і формування молодіжної політики як самостійного напрямку діяльності органів влади, соціальних інститутів і громадських об'єднань у промислово розвинених країнах відповідає загальним тенденціям сучасної світової еволюції. Вагомий імпульс цій сфері надала Організація Об'єднаних Націй: у 1960–1980-х роках ухвалено низку принципових документів, що переглянули підходи до ставлення суспільства до молоді; 1985 рік проголошено Міжнародним роком молоді; 1995 р. затверджено Всесвітню програму дій щодо молоді, а 1998 р. перша Всесвітня конференція міністрів у справах молоді схвалила Лісабонську декларацію з молодіжної політики [25].

Соціологічні дослідження практично всіх розвинених держав фіксують труднощі адаптації молоді до умов пізньої модерності. Відповіддю переважної більшості західних урядів стала послідовна політика соціальної інтеграції молодих громадян. У Європі саме центральні органи влади часто визначають пріоритети та беруть безпосередню участь у реалізації рішень. Так, у Німеччині формування політики щодо молоді покладено на Федеральне міністерство у справах сім'ї, літніх людей, жінок і молоді; діє потужна правова основа – Федеральний закон про допомогу дітям і молоді (1990) та Закон про захист молоді (2002). Щороку з державного бюджету спрямовується близько 100 млн євро на виконання федерального плану заходів у молодіжній сфері [7].

У Франції профільні повноваження зосереджені в Міністерстві у справах молоді та спорту. Навіть за відсутності окремого «молодіжного» міністерства держава, як правило, зберігає провідну координуючу роль: у Великій Британії координацію політики щодо молоді здійснює підрозділ у структурі Міністерства освіти (управління з роботи з молоддю), а 2000 року створено міжвідомчий Комітет у справах дітей і молоді; у Швеції з 1998 року напрям передано Міністерству культури, паралельно функціонує Державна молодіжна рада, у якій вирішальний голос мають представники уряду й парламенту [42].

За стратегічного лідерства центру конкретне втілення рішень часто відбувається на місцевому рівні. У Швеції працевлаштуванням молоді займаються муніципалітети; вони ж розпоряджаються грантами (щороку близько 1 млн шведських крон) для локальних культурних і молодіжних ініціатив. У Великій Британії центральний уряд визначає загальний обсяг видатків і трансфери місцевим органам, а ті розподіляють кошти відповідно до власних пріоритетів. У Франції в кожному департаменті при префекті діють молодіжні ради, що формують і подають місцевій владі пакет питань і пропозицій, важливих для молоді.

У межах загальної стратегії уряди розвинених країн регулярно ухвалюють спеціальні програми. У ФРН державна політика щодо молоді відображена, зокрема, в Національній програмі Федерального міністерства у справах сім'ї, літніх людей, жінок і дітей «Ми... тут і зараз», що складається з кількох підпрограм. Окремо діє спільна програма Міністерства, Федерального центру політичної освіти та Федерального об'єднання німецьких молодіжних організацій «За права дітей Німеччини», в рамках якої реалізовано «Проект Р – втручатися/брати участь» [69]. Серед інших ініціатив – проекти підтримки молоді з колишніх східних земель і програма «Інвестування в майбутнє», спрямована на технічне оновлення професійно-технічних училищ ФРН.

У Франції значна частина програм сфокусована на культурній сфері: одна – стимулює позакласне читання, інша – організовує кінопокази в сільських і депресивних регіонах. На подолання безробіття націлено програму «Нові послуги, нові робочі місця» (із 1997 р.), а у Великій Британії тій самій меті слугує запущена 1998 року програма «New Deal for Young People» [128].

У США 1981 року Конгрес ухвалив Закон про юнацьке сімейне життя, яким профінансував заходи з формування «самодисципліни й розсудливості в питаннях сексуальної поведінки» серед молоді; у 1996 р. започатковано стабільне фінансування програм популяризації статевої стриманості як інструменту протидії ВІЛ/СНІДу. Середні річні видатки на ці цілі становлять близько 135 млн доларів.

Узагальнюючи, можна констатувати значний масив накопиченого світом досвіду побудови та реалізації молодіжної політики на наднаціональному, національному та регіональному рівнях. Актуальним завданням для урядів є створення дієвих моделей, що одночасно враховують специфіку соціально–економічних і культурних умов конкретної країни, її політичну стратегію та міжнародні стандарти у сфері молодіжної політики [60].

Під моделлю молодіжної політики доцільно розуміти концептуальну схему взаємодії соціальних інститутів, які забезпечують формування та втілення комплексу заходів щодо молоді. Такі моделі можуть конструюватися як на теоретичній основі, так і шляхом узагальнення практик реальної взаємодії суб'єктів під час розроблення і виконання соціальних проєктів у молодіжній сфері.

На першому етапі моделювання важливо окреслити ключові параметри опису. Спираючись на аналіз джерел зарубіжного досвіду формування й реалізації молодіжної політики, виокремлюємо таку систему параметрів:

- провідні суб'єкти молодіжної політики;
- нормативно–правове підґрунтя;

- пріоритети, принципи та зміст політики щодо молоді;
- ресурсне забезпечення (фінанси, інфраструктура, кадри, інформаційні ресурси) [32].

Особлива роль у визначенні принципів і пріоритетів молодіжної політики глобального та національного рівнів належить ООН. Невід’ємним компонентом вироблення та реалізації політики є її правова основа: міжнародне молодіжне право становить комплекс норм, що регулюють діяльність міжнародних і національних структур із метою створення правових, економічних та організаційних умов і гарантій для самореалізації молоді, розвитку молодіжних об’єднань та ініціатив, а також для повної реалізації прав і законних інтересів молодих громадян.

У переважній більшості європейських держав молодіжна політика виокремлена як самостійний напрям державної діяльності. Широко розвинені спеціальні ювенальні закони, інститути ювенальної юстиції, виховні та реабілітаційні служби. Найпотужніші традиції спеціального молодіжного законодавства сформувалися в країнах Центральної та Північної Європи; у Західній Європі інтеграційні процеси надали цьому розвитку додаткового прискорення [60].

Спільною для західноєвропейських країн є тенденція відходу від адресної допомоги лише найуразливішим групам до універсальних програм, що охоплюють більшість молоді. Така переорієнтація пов’язана з приходом соціал-демократичних урядів, які наполягли на відповідальності держави за інтеграцію всіх молодих громадян у соціум.

Протягом останніх десятиліть сформовано розгалужені системи регулювання і реалізації молодіжної політики на національному, регіональному й місцевому рівнях. На загальнодержавному рівні триває пошук ефективних механізмів координації (через створення або реформування профільних міністерств, міжвідомчих комісій). На регіональному рівні набирає силу

децентралізація, що дозволяє врахувати відмінності соціально–економічного та культурного розвитку територій. Діє розвинута суспільно–державна мережа служб соціальної допомоги молоді; першочергову роль у безпосередній роботі з молодими громадянами відіграють «добровільні носії послуг» – насамперед релігійні, а також профспілкові, просвітницькі та молодіжні організації [65].

Фінансування молодіжних об'єднань у країнах Західної Європи має плюралістичний характер; одна з найрозвиненіших моделей діє у Швеції. Водночас у більшості країн відбувається перехід від ресурсно- та проблемно-орієнтованих підходів до інтегрованих.

У межах цього підрозділу розглянемо моделі Німеччини, Іспанії, Франції, Великої Британії та США [60].

Німеччина. Аналіз проводимо з урахуванням подій 1990 р., апелюючи передусім до досвіду ФРН. Більшість дослідників наголошують, що саме у ФРН до об'єднання було створено сприятливе середовище для впровадження програм і правових рішень у молодіжній сфері; після 1990 р. соціальна інфраструктура і практики ФРН стали базовими для всієї країни. Сучасна німецька модель бере початок у період Веймарської республіки, спираючись на ідеї соціальної педагогіки (провідність свободи дитини) та правової держави; саме напрацювання тієї епохи лягли в основу повоєнної політики щодо молоді [41].

Суб'єктами реалізації політики насамперед виступають державні інституції: у землях діють земельні молодіжні служби, у містах і районах – відповідні місцеві служби. 1949 року утворено Федеральне коло молоді (Bundesjugendring), що об'єднало молодіжні організації та земельні ради молоді й забезпечило державний контроль і взаємодію; серед його завдань – участь у формуванні законодавства. 1950 року засновано Федеральний молодіжний план – урядовий фонд підтримки молодіжних організацій; 1957 року створено Федеральне міністерство у справах сім'ї і молоді, у складі якого виокремлено відділи за напрямками політики [69].

1961 року засновано Німецький інститут молоді – координаційний центр досліджень молодіжних груп і проблем; 1970-го – Інститут молодіжної роботи, що відповідає за підготовку і підвищення кваліфікації кадрів для молодіжних служб, урядових експертів та керівників організацій. Спеціальні підрозділи з питань молоді діють у відомствах федерального канцлера й президента, а також у провідних міністерствах (внутрішніх справ, юстиції, оборони, економіки, фінансів, соціальної праці тощо). Міжвідомчі комісії координують ці підрозділи й спільно з профільним міністерством готують проекти законів, визначаючи напрями політики. Аналогічні структури функціонують при урядах земель; на місцях створено мережу служб, відповідальних за позашкільне й позасімейне виховання [69].

Вагомі повноваження в законотворенні має Бундестаг, який організовує «молодіжні дебати» і створює спеціальні комісії для комплексного опрацювання проблем молоді.

Нормативна база молодіжної політики в Німеччині формувалася ще з XIX століття (передусім у царині регулювання праці дітей і підлітків). Окрім уже згаданих законів 1990 і 2002 років, перелічимо низку актів 1964–1993 років, що стали підвалинами сучасного законодавства:

- Закон про професійну освіту (передбачає первинне навчання, підвищення кваліфікації та перенавчання);
- Закон про волонтерів у країнах, що розвиваються (визнає діяльність волонтерів сферою державного інтересу);
- Закон про охорону праці молоді (захист від надмірних вимог і небезпек, медичний нагляд, гарантія часу відпочинку і розвитку);
- Закон про поширення шкідливої для молоді літератури й матеріалів (обмежує доступ до продукції, що може завдати психологічної шкоди);

- Закон про цивільну службу (визначає порядок її проходження особами, які відмовилися від військової служби);
- Закон про допомогу дітям і молоді (закріплює нове, превентивне розуміння допомоги як бажаної та співучасної для реципієнтів).

Кадрове забезпечення: підготовку фахівців для молодіжних служб забезпечує, зокрема, Інститут молодіжної роботи. Існують дві траєкторії – дуальна (навчання + робота, повний день) та університетська. Сформовано систему кваліфікацій: працівник із молоддю та дітьми, комунальний вихователь, соціальний працівник, молодіжний працівник тощо. Останніми роками система підготовки гнучко адаптується до демографічних зрушень.

Велика Британія. Витоки британської моделі – епоха промислового капіталізму. З 1870 р. формується нова траєкторія соціалізації особистості з провідною роллю школи; після Першої світової війни набирає ваги напрям організації дозвілля й об'єднання молоді. Держава інвестує у фізичну культуру, спорт, туризм, фінансує молодіжні об'єднання, відкриває муніципальні клуби. Заснування Молодіжної служби, що відповідає за дозвілля та громадянську підготовку підлітків і молоді до 20 років, стало символом інституціоналізації молодіжної політики як самостійної сфери державної діяльності. Значний наголос традиційно робився на освіті, шкільній службі охорони здоров'я, підліткових службах зайнятості, спеціалізованих судах і виправних установах [6].

Добровільна соціальна робота – ключова ділянка молодіжної активності; помітну роль відіграють церкви та Скаутський рух як механізми міжпоколінної спадкоємності. Міністерства освіти і праці – провідні державні суб'єкти; 1939 р. створено «Молодіжну службу» для розбудови позасімейних і позашкільних середовищ виховання. Нині у співпраці з місцевими органами просвіти фінансується близько 50 загальнонаціональних організацій, понад 2 тис. молодіжних центрів і приблизно 20 тис. локальних груп. Діють системи професійної й університетської підготовки з присвоєнням кваліфікації

«молодіжний працівник» і подальшим працевлаштуванням у відповідних службах [60].

Франція. Відмінні риси: розгалужена мережа недержавних асоціацій; закріплення за кожним міністерством визначених компетенцій у молодіжній сфері; стала тенденція до розширення кола молодіжних асоціацій і структур; потужна система інформаційного забезпечення; трирівнева модель зайнятості та професійної підготовки; децентралізований механізм координації. Після 1995 р. пріоритетами стали: розвиток міжнародних обмінів; масштабні соціальні дослідження; підтримка ініціатив; програми соціалізації й профілактики злочинності; підтримка таборів відпочинку; активізація законотворчості; поліпшення «ритму життя» дітей і молоді [24].

Стратегічну й регуляторну функцію виконує Міністерство молоді й спорту; компетенції у сфері молодіжної політики мають також міністерства освіти, соціальних справ, культури, юстиції, праці та їх децентралізовані служби. Важливу роль відіграють «Місії локальної молоді» (Mission Locale) для вікової групи 16–25 років – вхідна точка інформування й професійної орієнтації [24]. Підготовка кадрів здійснюється як у форматі навчання добровольців, так і професійних програм (визнані державою асоціації та організації), із присвоєнням кваліфікацій: добровільний/професійний молодіжний працівник, спеціалізований молодіжний працівник, тренер, координатор тощо; типові сфери зайнятості – табори, дозвілєві центри. Дирекція молоді та асоціативного життя (DJVA) надає фінансову підтримку підготовчим асоціаціям і низці національних організацій (обов'язкова умова – визнання «суспільної корисності»). Від 1969 р. мережа Центрів інформації та документації (CIDJ) координує регіональні й департаментські осередки, забезпечуючи населення матеріалами про освіту, професійну орієнтацію, безперервне навчання; нині функціонує 32 інформаційні центри для молоді [60].

Сполучені Штати Америки. Провідною формою реалізації політики щодо молоді виступає молодіжна (соціальна) робота як окрема професійна діяльність; тут виник і метод «мобільної соціальної роботи» – безпосередньо у просторі вулиці та місцях концентрації молодіжних груп. Соціальна підтримка надається через державні й недержавні програми, регламентовані федеральним, штатним або місцевим правом. На федеральному рівні окремого «молодіжного» міністерства немає, проте питаннями молоді опікуються численні відомства: Мінпраці – зайнятість; Мін'юсту – правопорушення; Мінздорів'я і соціальних служб – здоров'я тощо. У близько 27 штатах створено «парасолькові» департаменти, що консолідують служби з охорони здоров'я, соціального захисту та ювенальної юстиції (приклади: Департамент охорони здоров'я й соціальних служб Каліфорнії; Департамент охорони здоров'я й реабілітації Флориди; Департамент у справах дітей і сім'ї Іллінойсу; Американська молодіжна рада тощо).

Нормативні акти 1970-1980-х спрямовані на підтримку соціально вразливих груп молоді, зокрема корінних народів, людей з інвалідністю, сиріт:

- Закон про суди у справах неповнолітніх і профілактику підліткової злочинності;
- Акт про молодіжну зайнятість і демонстраційні проєкти для зменшення безробіття;
- Акт про запобігання та подолання жорстокого поводження з дітьми;
- Акт про боротьбу з молодіжними правопорушеннями;
- Акт про бездомних дітей і підлітків;
- Президентська ініціатива щодо освіти та працевлаштування молоді.

Загалом у США відсутній централізований координатор у широкому розумінні молодіжної політики; державна підтримка зосереджена переважно на програмах для малозабезпечених груп, натомість суттєву роль відіграють

благодійні та комерційні структури. Багато ініціатив фінансуються грантами фондів і урядовими грантами, не будучи жорстко прив'язаними до муніципальних бюджетів [41].

Отже, запропоновані критерії дозволяють виокремити національні моделі молодіжної політики – німецьку, французьку, іспанську тощо. В кожній моделі поєднуються спільні та специфічні риси:

- колишні авторитарні держави (Німеччина, Іспанія) нині мають зразкову систему молодіжного законодавства; Німеччина була серед перших, хто ухвалив комплекс законів на захист дітей і молоді;
- у Великій Британії найширше розвинено волонтерські та альтернативні форми молодіжної служби;
- у Франції найбільш потужні асоціативна мережа і система інформаційної підтримки;
- у США відсутній єдиний координуючий орган, але практика реалізації політики демонструє її ефективність у межах децентралізованих програм.

Поряд із національними різновидами виокремлюють і «укрупнені» політико-ідеологічні моделі, дві з яких домінують у розвинених західних країнах: неоконсервативна та соціал-демократична. Обидві спираються на ідеї свободи особистості та правової держави і передбачають значний вплив державних інституцій на процеси інтеграції молоді. Їм спільне існування контрольованої державою мережі установ (соціальних, культурних, освітніх, громадських), що надають молоді послуги на засадах державного/муніципального замовлення, де молоді люди здебільшого виступають «споживачами послуг», хоча й поширені волонтерство та інші форми участі.

У неоконсервативній моделі коло отримувачів державної допомоги обмежене соціально вразливими категоріями; головна мета – адаптація до життя

у суспільстві та державі, а суспільство, умовно кажучи, «захищається» від надто радикального впливу інновацій молодого покоління. Найтипівішим прикладом вважаються США. Соціал-демократична модель, поширена в країнах Центральної і Північної Європи з сильними соціал-демократичними традиціями (Австрія, Німеччина, Фінляндія, Швеція та ін.), забезпечує доступність програм для всіх категорій молоді та акцентує розвиток освіти і соціальної компетентності.

Українські дослідники виділяють ще дві стратегії на рівні національних концепцій. Перша – «державного домінування» (характерна для Німеччини й Франції), де провідна роль належить державі за активної взаємодії з неурядовими структурами. Друга – «паритету» (Велика Британія, Швеція), коли держава формулює засадничі рамки та пріоритети, а реалізація зосереджується в органах місцевого самоврядування і громадському секторі; у США роль держави мінімізована [7].

Спостерігається кореляція між цими класифікаціями: соціал-демократичні підходи часто поєднуються або з традиціями державного інтервенціонізму («державне домінування»), або зі сильним місцевим самоврядуванням; ліберально-консервативні стратегії тяжіють до «паритетної» моделі.

Сьогодні в межах об'єднаної Європи формується європейська молодіжна політика. На 8-й конференції міністрів Ради Європи, відповідальних за молодіжну політику (2008), зафіксовано, що цьому сприяли:

- діяльність Європейських молодіжних центрів у Страсбурзі та Будапешті як вузлів професійної підготовки та комунікації молодіжних організацій;
- робота Європейського молодіжного фонду, який надає критично важливу підтримку програмам;
- практика «спільного управління» (co-management), коли рішення ухвалюють разом національні уряди й неурядові молодіжні організації;

- загальноєвропейські кампанії «Усі різні – усі рівні», проти расизму, антисемітизму, ксенофобії та нетерпимості;
- ухвалення 2003 року «Європейської хартії участі молоді в суспільному житті на місцевому й регіональному рівнях».

На загальноєвропейському рівні особливу увагу приділяють соціальній відповідальності бізнесу, насамперед щодо працевлаштування молоді, оскільки це критично для соціальної згуртованості: молоді люди більш за інших ризикують залишатися без роботи, тож потрібні спеціальні гарантії їхніх життєвих і трудових шансів [7]. Розв'язання молодіжних соціальних проблем у ринкових економіках потребує не лише активності держави, а й відповідальної участі бізнесу та ефективної взаємодії «трикутника»: структури молодіжної політики – заклади професійної освіти – роботодавці. Доцільно вибудовувати інструменти залучення ресурсів бізнесу, зважаючи на його зацікавленість (у тому числі через старіння населення в багатьох країнах Європи) у кваліфікованих і проактивних молодих фахівцях.

Підсумовуючи, досвід зарубіжних країн показує: з одного боку, молодіжна політика інституційно виокремлена як напрям державного управління (через спеціалізовані міністерства/служби), з іншого – вона становить суттєву частину діяльності громадських і недержавних організацій. Відтак маємо державну молодіжну політику (суб'єкт – держава) та громадську молодіжну політику (суб'єкти – партії, профспілки, молодіжні рухи й об'єднання). Аналіз моделей Німеччини, Іспанії, Франції, Великої Британії та США засвідчує: у більшості з них існує спеціальне молодіжне законодавство (особливо розвинене в Центральній і Північній Європі); загальна тенденція – перехід від допомоги окремим уразливим групам до універсальних програм інтеграції; для Західної Європи характерна інституціоналізована участь молодіжних організацій при державних органах.

2.2. Методичні основи узагальнення організаційного механізму державної молодіжної політики України

Діяльність молодіжних громадських об'єднань здійснюється виключно в межах статутних цілей; пряме втручання органів державної влади та їх посадовців у їхню роботу, як і втручання об'єднань у діяльність державних органів, не допускається. Натомість передбачається обов'язкова модель узгодження дій між державними інституціями, органами місцевого самоврядування та громадськими структурами [54].

На підставі аналізу різних підходів до окреслення етапів і принципів державної молодіжної політики можна запропонувати такі узагальнення.

Конституційно–правове регулювання ДМП вирізняється спеціальним правовим статусом молоді, визначеними підставами виникнення молодіжних правовідносин, способами закріплення прав і обов'язків суб'єктів ДМП, процедурами захисту прав молодих громадян і видами забезпечення виконання обов'язків відповідними суб'єктами.

Органи державної влади уповноважені ініціювати та реалізовувати регіональні й міжмуніципальні програми роботи з дітьми та молоддю, а також самостійно встановлювати додаткові заходи соціальної підтримки. Відсутність єдиної дефініції молодіжної політики зумовлює її внутрішньодержавне диференційоване регулювання. Відтак слід ураховувати положення Конституції України [28], які визначають юридичну силу законів і нормативно–правових актів залежно від предметів відання.

Необхідність реконструкції етапів становлення та розвитку ДМП продиктована браком спеціальних комплексних праць із цієї проблематики: наявні дослідження переважно охоплюють історико–політичні аспекти. Окремі дисертаційні роботи торкаються правових вимірів ДМП, однак конституційно–правові засади залишаються дослідженими фрагментарно. З огляду на це

запропоновано періодизацію, синхронізовану з ключовими етапами конституційного розвитку.

На стартовому етапі вітчизняна молодіжна політика була підпорядкована домінантним суспільним інтересам без належного урахування прав та інтересів особистості, включно з молоддю.

Другий етап, детермінований зміненими соціально–політичними умовами, ознаменувався появою «виховної концепції» ДМП. У фокусі опинилися навчально–виховні цілі школи, ліквідація безпритульності, соціальна допомога сім'ям військовослужбовців і дітям–сиротам, сприяння працевлаштуванню та навчанню підростаючого покоління, що, своєю чергою, потребувало коригування освітніх програм [17].

Третій етап пов'язаний із «економічною концепцією ДМП», що передбачала єдність системи освіти, уніфікацію законодавчого регулювання, єдину соціально–економічну політику та неухильне виконання законів – імперативи, закріплені у статтях Конституції СРСР 1977 року.

Отже, ДМП набуває рис комплексного інституту, який інтегрує соціальну, економічну та правову складові в логіці правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою, по–перше; по–друге, у процесі гармонізації раніше чинних актів про молодіжну політику з сучасним законодавством реалізація ДМП має фінансуватися за рахунок державних коштів із залученням ресурсів місцевих бюджетів.

У теорії конституційного та муніципального права вирізняють принципи–норми та принципи–ідеї, що лежать в основі ДМП.

Зміст і вага принципів пояснюються походженням терміна *princirium* – «основа», «засадниче положення», «керівна ідея», «основне правило поведінки». Попри те, що принцип є узагальненням найтипівішого, він фіксує закономірність, покладену в основу пізнання загалом і в основу ДМП як конституційно–правового інституту зокрема. Отже, принципи права

забезпечують внутрішню узгодженість правопорядку та безпосередньо спрямовують поведінку суб'єктів суспільних відносин.

Співвідношення загальноправових і конституційних принципів пояснюється їх «ретушувальною» (формувальною) дією: вони працюють не лише в межах галузі конституційного права або окремих інститутів, а й визначають правове регулювання суспільних відносин у цілому, задають вихідні орієнтири правотворчості, правозастосування і правової охорони, слугують дороговказом у правовому вихованні та формуванні професійної правосвідомості законотворця й правозастосовця [37].

Інакше кажучи, принципи фіксують базові правила взаємодії суб'єктів, закріплюючи їхні основні права й обов'язки. Відповідно розробляються закони, що конкретизують зміст конституційних засад у відносинах, дотичних до ДМП.

У процесі визначення принципів ДМП належить ураховувати принципи та норми міжнародного права, адже статті Конституції України прямо передбачають визнання і гарантування прав і свобод людини й громадянина відповідно до цих засад.

Європейська соціальна хартія проголошує, що «кожна людина, усі трудящі, сім'я, інваліди, молоді люди» повинні мати можливість заробляти на життя працею за вільно обраною спеціальністю (п. 1), право на належні можливості професійної орієнтації та підготовки згідно з особистими здібностями й інтересами (пп. 9, 10), право користуватися послугами соціальних служб (п. 14), захист від бідності та соціального відчуження (п. 30), право на житло (п. 31). Особи з інвалідністю мають право на незалежність, соціальну інтеграцію і участь у суспільному житті (п. 15). Сім'я має право на належний соціальний, правовий і економічний захист (п. 16).

Молодь користується правом на особливий захист від загроз фізичному та моральному благополуччю (п. 7), а також правом на належний соціальний, правовий і економічний захист (п. 17).

Декларація про поширення серед молоді ідеалів миру, взаємної поваги та взаєморозуміння між народами (резолюція 2037 (XX) Генеральної Асамблеї ООН від 7 грудня 1965 р.), спираючись на Статут ООН, Загальну декларацію прав людини, Декларацію про надання незалежності колоніальним країнам і народам, Декларацію ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, резолюцію 110 (II) від 3 листопада 1947 р., Декларацію прав дитини та резолюцію 1572 (XV) від 18 грудня 1960 р., формулює низку засад:

- виховання молоді в дусі миру, справедливості, свободи, взаємної поваги й взаєморозуміння (Принцип I);
- збереження та підтримка миру, міжнародного взаєморозуміння і співробітництва (Принцип II);
- повага гідності та рівності всіх людей, право народів на самовизначення (Принцип III);
- заборона дискримінації (Принцип IV);
- право на національні та міжнародні молодіжні об'єднання (Принцип V);
- відповідальність молоді (Принцип VI).

До загальновизнаних принципів міжнародного права, що лежать в основі принципів ДМП, належать принцип загальної поваги прав людини та принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Конституція України закріплює засади, які безпосередньо регулюють ДМП:

- відповідність прав і свобод людини та громадянина загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права;
- невідчужуваність основних прав і свобод і їх належність кожному від народження;
- рівність прав і свобод незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового й службового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, належності до об'єднань громадян;

- гарантованість рівності прав і свобод державою;
- рівність прав чоловіка і жінки та рівні можливості для їх реалізації;
- рівність усіх перед законом і судом;
- право на судовий захист.

Уперше принципи ДМП нормативно артикульовано в Законі СРСР «Про загальні начала державної молодіжної політики в СРСР». До них було віднесено:

- залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні та реалізації політики й програм, що стосуються суспільства загалом і молоді зокрема;
- забезпечення правової та соціальної захищеності молодих громадян, необхідної для компенсації вікових обмежень їх соціального статусу;
- надання молодим громадянам соціальних послуг у сферах навчання, виховання, духовного та фізичного розвитку, професійної підготовки у такому обсязі, видах і якості, що гарантують всебічний розвиток особистості та готовність до самостійного життя;
- підтримку ініціативної громадської активності в царині соціального, духовного та фізичного розвитку молоді.

Наступним кроком стало ухвалення Закону України «Про основні засади молодіжної політики», який заклав вимогу формувати й здійснювати ДМП на всіх рівнях влади на спільних, уніфікованих засадах.

Водночас у законі окреслено базові принципи молодіжної політики, однак поза прямим переліком залишилися, зокрема, принцип поєднання державних і громадських інтересів із правами особи під час формування та реалізації ДМП, а також принцип участі самих молодих громадян у розробленні й упровадженні політик і програм, що стосуються молоді та суспільства в цілому.

Передбачено також принципи гарантованого державою мінімуму соціальних послуг і пріоритету громадських ініціатив порівняно з аналогічною діяльністю державних органів та установ у фінансуванні молодіжних програм.

Зазначені засади відбивають логіку соціально–економічних реформ, що тривали під час формування програмних документів [50].

У практиці органів виконавчої влади, що реалізують ДМП із позиції «молодь як стратегічний ресурс», додатково конкретизовано такі засади:

- принцип взаємної відповідальності;
- принцип спадкоємності;
- принцип пріоритетності;
- принцип участі молоді.

Окремо виокремлено принципи функціонування органів виконавчої влади у сфері ДМП, зумовлені особливим соціальним статусом молоді. Згідно із законом це, зокрема:

- дотримання прав і законних інтересів молоді в різних напрямках державної політики;
- координація діяльності органів державної влади з реалізації ДМП в Україні;
- державна підтримка органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб у впровадженні заходів ДМП;
- поєднання державних і громадських інтересів із правами особи у формуванні та реалізації ДМП;
- залучення молодих громадян до прямої участі у формуванні та реалізації політик і програм, що стосуються молоді й суспільства;
- надання гарантованого державою мінімуму соціальних послуг (спілкування, виховання, духовний і фізичний розвиток, охорона здоров'я, професійна підготовка та працевлаштування) в обсязі, видах і якості, достатніх для повноцінного розвитку особистості й підготовки до самостійного життя;

– пріоритет громадських ініціатив порівняно з відповідною діяльністю державних органів та установ у фінансуванні молодіжних заходів і програм [28].

На підставі наведеного масиву можна сформуувати системну сукупність принципів ДМП.

Принцип цілісності ДМП в Україні. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики та підтримки молодіжних громадських організацій» від 6 жовтня 1999 р. № 1284/99 визначає ДМП як один із пріоритетних напрямів державної соціально-економічної політики.

Реалізація цього принципу виявляється у: забезпеченні дотримання прав молодих громадян; наданні гарантій у сфері праці та зайнятості; підтримці підприємницьких ініціатив; створенні умов для фізичного й духовного розвитку; наданні гарантованого мінімуму соціальних послуг; підтримці молоді сім'ї, талановитої молоді та молодіжних об'єднань; сприянні міжнародним молодіжним обмінам.

Наступна засада – принцип комплексної та скоординованої реалізації ДМП.

Далі – принцип соціального партнерства та узгодження. Його особливість полягає в тому, що питання, які зачіпають інтереси громадських об'єднань, вирішуються органами державної влади та місцевого самоврядування з обов'язковою участю відповідних об'єднань або за попереднім погодженням із ними.

Водночас пряме втручання державних органів і посадових осіб у діяльність громадських об'єднань, як і втручання об'єднань у роботу органів влади, не допускається, окрім випадків їх ліквідації¹.

Принцип узгодження у ДМП конкретизується через розроблення механізмів її реалізації в межах предметів спільного відання.

Принцип рівноправ'я суб'єктів реалізації ДМП – як між собою, так і у взаєминах з органами державної влади – передбачає досягнення реальної

конституційно–правової рівності та дотримання прав і законних інтересів усіх учасників. Створення й діяльність громадських об'єднань, незалежно від їх організаційно–правових форм, ґрунтуються на засадах рівності перед законом, добровільності, самоврядування, законності та гласності; при цьому діяльність не повинна порушувати права і свободи людини та громадянина.

На думку Шевцова Ю.М., принцип рівноправної взаємодії суспільства і молоді означає забезпечення фактичної рівності прав і можливостей молоді з іншими соціальними групами, пріоритет заходів зі створення умов зайнятості, підтримку сім'ї у виховних питаннях, заохочення молодіжної ініціативи та громадської активності, що кореспондує цілям молодіжної політики. Законодавець, визначаючи роль місцевого самоврядування в реалізації ДМП, виходить із принципу делегування окремих державних повноважень органам місцевого рівня [68].

Поруч із цим виокремлюються комплексні принципи, які охоплюють і розроблення, і реалізацію ДМП: принцип профілактичної роботи, принцип права на судовий захист, принцип цільового фінансування, принцип реабілітаційної педагогіки та принцип законності.

Принцип профілактичної роботи у сфері запобігання бездоглядності та правопорушенням неповнолітніх спирається на засади законності, демократизму, гуманного ставлення до неповнолітніх, підтримки сім'ї та взаємодії з нею, індивідуального підходу із забезпеченням конфіденційності, державної підтримки діяльності місцевого самоврядування і громадських об'єднань у цій сфері, а також відповідальності посадових осіб і громадян за порушення прав та законних інтересів неповнолітніх.

Принципи реабілітаційної педагогіки застосовуються щодо неповнолітніх з відхиленнями у розвитку (девіантною поведінкою) і націлені на забезпечення здобуття ними базової та повної загальної середньої освіти й професійної підготовки.

Наступна засаднича ідея – принцип соціальної справедливості, який передбачає надання всім молодим людям, незалежно від соціального статусу, національної належності, походження чи місця проживання, рівних прав і можливостей.

Отже, принципи ДМП закріплено в Конституції, у нормативно–правових актах, а також у цільових програмах її реалізації.

Комплексні засади ДМП визначають основи як її розроблення, так і практичного втілення на загальнодержавному рівні.

Принцип узгодження у ДМП, повторимо, матеріалізується у створенні механізмів реалізації політики в межах предметів спільного відання.

Очевидно, що названі напрями реалізації молодіжної політики мають умовні межі й значною мірою перетинаються. Скажімо, духовно–моральне виховання спрямоване на підвищення значущості традиційних сімейних цінностей, здорового способу життя, самореалізації та саморозвитку. Організація зайнятості підлітків і молоді, розширення можливостей дозвілля, залучення до спорту та різних соціальних практик водночас виступають умовою профілактики девіантних форм поведінки – правопорушень, алкоголізму, наркоманії.

З позицій державного управління соціальними процесами кінцевим предметом уваги є саме активність молоді – як індивідуальна, так і групова. Власне, молодіжна політика покликана регулювати активність молоді в процесі її соціалізації – тобто прийнятного для суспільства включення в публічне життя та соціальні зв'язки. «Регулювати» тут означає заохочувати соціально бажану поведінку і запобігати соціально небезпечній девіації.

Активність – це динамічний, зовнішній зріз способу життя молоді; прояв групової свідомості (цінностей, цілей, установок) у конкретних умовах існування (зокрема матеріального становища) [40]. Аналізуючи молодіжну активність як груповий феномен, доцільно виокремити кілька типових форм: економічну поведінку, політичну активність, девіантну поведінку. Загалом отримані

результати віддзеркалюють тенденцію посилення державного регулювання соціальних процесів, що логічно виявляється у зростанні впливу державних інститутів і відносному зменшенні ролі громадських структур; молодь загалом підтримує цю тенденцію як таку, що відповідає її інтересам.

Одна з ризикових зон соціалізації – засвоєння асоціальних норм, інтеріоризація цінностей і поведінкових схем, які легітимують учинки, що суперечать усталеним правовим і моральним нормам. Суспільство час від часу переглядає фундаментальні норми; еволюційний, легітимний шлях такого перегляду не порушує нормальний перебіг соціалізації, тоді як революційний, різкий і насильницький спричиняє розмиття нормативних критеріїв. Як показано у класичних працях Е. Дюркгайма, Р. Мертона та ін., у стані аномії девіантна поведінка вступає в конкуренцію з нормативною і починає задавати власні схеми та канали соціалізації.

Підсумовуючи, наведені нами результати демонструють: молодь позитивно оцінює цілеспрямовану увагу держави до її проблем, а державна – зокрема регіональна – молодіжна політика отримує загалом високу оцінку.

Відтак є підстави констатувати досягнення впродовж розглянутого періоду низки показників, що свідчать про дієвість регіональної моделі ДМП. Аналіз практики реалізації молодіжної політики в регіоні, який виявив як позитивні результати, так і невирішені проблеми, став підґрунтям для подальшого вдосконалення запропонованої нами моделі – зокрема для коригування змісту та індикаторів цільової програми.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1 Напрями формування молодіжної політики на основі впровадження закордонного досвіду

Потреба у системному дослідженні державної молодіжної політики зумовлена переоцінкою ролі та місця молодого покоління в соціально-політичній системі: трансформується характер і зміст взаємин між молодими громадянами, державою та суспільством, що вимагає мобілізації й використання громадського потенціалу молоді на засадах соціального партнерства.

Сьогоднішні перспективи України ґрунтуються не лише на наявних соціально-економічних і політичних трендах, а й на системі цінностей і установок молоді. Хибно вбачати в ній лише «майбутнє» – молодь є актуальним суб'єктом суспільного життя, який виконує специфічні функції, не підмінні іншими соціально-демографічними групами.

За своїм становищем молодь виконує інтегративну місію, поєднуючи й розвиваючи досвід попередніх поколінь і на певних етапах суспільного розвитку стаючи ключовим суб'єктом і рушійною силою. Історично молодь у різні часи та в різних суспільствах постає водночас об'єктом соціалізації та її активним суб'єктом. У цьому сенсі молодіжний вік коректніше трактувати не як суто демографічну, а як соціальну й політичну категорію.

Як уже зазначалося, у низці регіонів країни сформувалася ситуація політичної та соціальної апатії молодого покоління. Подолати цю негативну тенденцію в межах ДМП можливо, зокрема, шляхом активнішого залучення молоді до органів самоврядування, асоціацій і молодіжних парламентів [25].

Варто підкреслити, що в більшості розвинених держав матеріальну підтримку молодіжних програм забезпечують не лише державні структури. Значні ресурси спрямовує приватний бізнес, підтверджуючи розуміння власної соціальної відповідальності за майбутнє країни; цьому сприяють і законодавчо встановлені податкові стимули для тих, хто інвестує у молоде покоління. Щоб підвищити дієвість ДМП в Україні, доцільно раціонально інтегрувати різні підходи, моделі, методи й механізми, апробовані за кордоном.

Міжнародна кооперація у сфері реалізації молодіжної політики, обмін досвідом стандартизації її базових цілей і пріоритетів між урядами різних країн мають стати невід'ємною складовою формування української моделі молодіжної політики.

Європейські держави напрацювали значний досвід, випробувавши різні траєкторії практичної реалізації молодіжної політики. Для України особливо релевантним є доробок країн із подібним типом державної організації.

Для держави питання соціалізації молоді зберігають актуальність доти, доки не подолано політико-соціальну апатію, а також поки не налагоджено самоорганізацію молоді в об'єднання, союзи, спільноти. Запорукою успіху ДМП мають бути її остаточне законодавче оформлення на рівні закону, своєчасне й достатнє фінансування та фокусована увага до сучасних молодіжних проблем як на центральному, так і на місцевому рівнях.

Окрема стратегічна проблема – кадрове забезпечення ДМП фахівцями з роботи з молоддю. Європейські практики різняться: у Фінляндії поширена модель професійної молодіжної роботи; у Люксембурзі, навпаки, налагоджено підготовку молодіжних працівників-волонтерів через систему тренінгових курсів із різної тематики [41].

Показовим для міждержавного рівня є досвід Ради Європи: він корисний як для перспектив міжнародної співпраці України в розв'язанні національних

завдань, так і як базова модель кооперації у сфері молодіжної політики в межах ЄС.

Основні напрями діяльності Ради Європи у молодіжній сфері такі.

Співпраця з молодіжними організаціями та об'єднаннями на засадах ідеї «працювати для молоді й разом із молоддю».

Розвиток взаємодії з неурядовими молодіжними структурами спирається на такі принципи [41]:

- спільне управління – ухвалення рішень урядами за обов'язкової участі представників молодіжних організацій;
- толерантність – розвиток міжкультурного діалогу як підвалини будь-якої спільної діяльності;
- солідарність – підтримка молодіжних організацій Європейськими молодіжними центрами (Будапешт і Страсбург) та Європейським молодіжним фондом.

Механізмами кооперації з молодіжними об'єднаннями виступають Європейські молодіжні центри у Будапешті та Страсбурзі (вони відкривають можливості участі у спільних проєктах, зокрема форумах і навчальних програмах) і Європейський молодіжний фонд, що фінансує міжнародні молодіжні ініціативи [35].

Розвиток міжурядової співпраці. Формування європейської молодіжної політики в Україні:

- розширення соціальної участі молоді, сприяння її інтеграції та становленню повноцінного громадянства в умовах «суспільства ризиків»;
- розгортання неформальної освіти (тренінги, курси підвищення кваліфікації), тобто навчання поза школою, що завдяки мобільності й швидкій переорієнтації під актуальні запити дає молоді знання для кращої адаптації;

кінцева мета – посилення соціальної інтеграції та формування стійких суспільно значущих ідентичностей;

- соціологічний аналіз становища молоді й основних напрямів політики в державах-членах ЄС на основі «Програми оцінок національної молодіжної політики» (1997 р.);
- розвиток механізмів мобільності молоді, у тому числі через широку систему знижок у культурній сфері, страхуванні та на транспорті;
- кооперація в інформаційно-консультативній роботі для молоді шляхом підтримки некомерційних консультаційних структур.

Створення експертної бази молодіжної політики – формування корпусу науковців, що спеціалізуються на молодіжних студіях, та зміцнення співпраці між дослідницькими й управлінськими інституціями.

Потреба в уніфікованій інформаційній базі посилила напрям молодіжних досліджень. При Директораті з питань молоді та спорту Ради Європи функціонує спеціалізована Рада з молодіжних досліджень і документації, головна мета якої – визначення пріоритетів дослідницького пошуку та координація соціологічних студій у молодіжній тематиці. До поточних завдань Ради належать [6]:

- розширення міжнародної співпраці між дослідниками;
- забезпечення кооперації науковців із управлінцями;
- вироблення критеріїв оцінювання становища молоді та результатів реалізації молодіжної політики у країнах Європи;
- популяризація результатів соціологічних досліджень і залучення громадської та політичної уваги до молодіжних проблем через публікації й широке обговорення звітів, збірників і монографій.

Названі цілі й завдання реалізуються за безпосередньої участі національних кореспондентів – провідних фахівців із соціології молоді від кожної держави; їх

спільними зусиллями підготовлено дві доповіді про стан і ключові тенденції в середовищі європейської молоді.

Спільна розробка напрямів політики, спрямованої на підтримку процесів соціальної самореалізації та інтеграції української молоді в європейську спільноту, передбачає:

- обмін найкращими практиками реалізації молодіжної політики;
- організацію багатосторонніх міжнародних семінарів із проблем молоді та молодіжної політики;
- розвиток партнерства з Європейським Союзом і іншими міжнародними організаціями.

З урахуванням соціально-економічних і політичних змін у межах Європейської спільноти визначено базові напрями діяльності Ради Європи у молодіжній політиці (у тому числі щодо України) – сприяння соціальній інтеграції молоді шляхом створення сприятливих умов для самореалізації та подолання викликів часу різними категоріями молодих людей.

Залучення молоді до активних форм участі в розбудові єдиного європейського демократичного простору означає, з одного боку, подолання апатії й песимізму через реабілітацію демократичних цінностей у свідомості молодих людей, а з іншого – протидію зростанню екстремізму як прояву молодіжного нонконформізму.

Сприяння становленню повноцінного громадянства молоді через її громадську активність охоплює:

- підтримку суспільно значущих форм соціального новаторства, зокрема розвиток громадянських ініціатив;
- інвестування в творчі спілки молоді;
- відновлення довіри до громадських структур і організацій;
- розширення включення молоді в процеси місцевого самоврядування;

- долучення молодих людей до культурно-історичних традицій;
- подолання ціннісно-нормативної кризи (аномії) задля зміцнення громадянських ідентичностей і розвитку громадянського суспільства в Україні.

Підтримка молодіжної політики в Європі щодо України передбачає формування у суспільно-політичній свідомості ціннісного ставлення до розв’язання молодіжних проблем і оптимізацію взаємодії соціальних інститутів, дотичних до молоді (освіта, зайнятість, охорона здоров’я, спорт, дозвілля тощо).

Спираючись на сучасні національні практики та інтереси держав-членів, Спільна Рада з питань молоді Ради Європи визначила найближчі пріоритети молодіжного сектора (остаточне схвалення – Європейська конференція міністрів у справах молоді):

Освіта у сфері прав людини та захист людської гідності:

- боротьба з расизмом, нетерпимістю та різними формами дискримінації;
- сприяння соціальній згуртованості;
- запобігання соціальному виключенню.

Участь і демократичне громадянство:

- навчання молодіжних лідерів;
- підтримка й розвиток неурядових демократичних плюралістичних молодіжних організацій і спільнот;
- забезпечення доступу та участі молоді – особливо вразливих груп і меншин – у демократичних інститутах і процесах;
- зниження бар’єрів до соціальної участі (насамперед на регіональному та місцевому рівнях);
- розбудова консультативних та інформаційних структур для молоді.

Розвиток спроможної молодіжної політики:

- порівняльний аналіз національних програм із розробленням інструментів та критеріїв оцінювання;

- формування планів національних дій у сфері молодіжного законодавства;
- узгодження молодіжної та дитячої політик;
- політика щодо незахищених категорій молоді;
- визнання неформальної освіти та її доповнення формальним навчанням;
- інформаційна підтримка і консультування молоді;
- імплементація соціального новаторства молоді;
- розвиток екологічної освіти.

Для досягнення цих цілей молодіжний сектор Ради Європи має відповідну систему управління, ресурсне забезпечення та інструменти моніторингу.

Стратегічні рішення щодо змісту молодіжної політики ухвалюються на регулярних європейських конференціях міністрів у справах молоді. У міжконференційний період питання моніторингу й реалізації пріоритетів розглядає Спільна Рада з питань молоді, до складу якої входять представники урядів держав-членів Ради Європи та делегати молодіжних громадських об'єднань. У структурі секретаріату Ради Європи функціонує Директорат з питань молоді та спорту.

Під управлінням молодіжного сектора Ради Європи перебувають два Європейські молодіжні центри (Страсбург і Будапешт) – освітні, інформаційні, тренінгові та дослідницькі осередки [65].

Молодіжний сектор Ради Європи підтримує партнерські зв'язки з Радою з молодіжних досліджень і документації, Європейською асоціацією молодіжної інформації та консультування (ERYCA), а також Європейською асоціацією молодіжної карти EURO6 [60].

Інша міждержавна структура – Європейський Союз – тривалий час не визначав молодіжну політику серед пріоритетів, обмежуючись вагомим фінансуванням програм «Молодь для Європи» та «Європейська волонтерська

служба». Усвідомлення необхідності сильнішого впливу на молодіжну сферу призвело до ухвалення у 2000 р. «Білої книги Європейського Союзу з молоді». На основі наявної мережі національних агентств ЄС активно розвиває програми підготовки молодіжних працівників і фахівців.

Характерна риса останнього десятиліття – винесення молодіжних питань на порядок денний низки регіональних міждержавних організацій. При Раді держав Балтійського моря створено робочу групу з молоді, діяльність якої підтримує секретаріат; конференція міністрів у справах молоді у Швеції затвердила програму співпраці. При Раді Баренцового/Євроарктичного регіону діє робоча група з молодіжної політики, яка в 2001 р. підготувала в Норвегії першу конференцію міністрів у справах молоді Баренц-регіону. Триває вироблення узгодженої молодіжної політики в Арктичній Раді [60].

Узагальнюючи, глобальною тенденцією молодіжної політики є пошук нових, адекватних часу моделей взаємодії з молоддю, нарощування інвестицій у відповідні програми та ширше використання міжнародного досвіду для окреслення національних контурів політики.

Водночас методи її реалізації істотно диференційовані – залежно від запитів молодого покоління кожної конкретної держави. Досвід країн Центральної та Східної Європи свідчить: запозичені практики США і Західної Європи потребують серйозної адаптації до національної специфіки, інакше їх ефективність різко знижується.

Механічне копіювання іноземних рішень без урахування середовища їх застосування неминуче веде до дискредитації або радикальної деформації. В українській практиці міжнародний досвід принесе користь лише за двох умов: за ретельного опрацювання та критичного переосмислення під українські реалії.

Нині в Україні гостро постала демографічна проблема: частка молодих людей скорочується відносно осіб пенсійного віку. Це вимагає окремої політики.

До ключових напрямів державної молодіжної політики у сфері демографії належать:

- науково обґрунтоване управління розробленням і реалізацією соціального розвитку та демографічної політики, включно з моніторингом і прогнозуванням демографічних процесів серед молоді;
- створення правових, соціально-економічних і соціально-психологічних передумов для зростання шлюбності, народжуваності та багатодітності;
- поліпшення репродуктивного здоров'я молодих батьків;
- підтримка молодих сімей для зміцнення інституту сім'ї у таких напрямках:

а) розвиток мережі консультативних служб із питань сімейного життя, психолого-педагогічних, правових та інших аспектів;

б) формування механізмів адресного соціального захисту сім'ї; реальна підвищеність ефективності дитячих виплат;

в) сприяння молодим сім'ям у придбанні чи будівництві житла тощо.

- надання пільг і преференцій у сфері зайнятості молоді;
- утвердження системи цінностей і установок, що сприяють повноцінному соціальному становленню.

Однією з першочергових задач державної політики має бути забезпечення права молоді на доступ до достовірної та якісної інформації, необхідної для її всебічного розвитку [46].

Практика доводить: ДМП буде цілеспрямованою та результативною лише тоді, коли на всіх рівнях діятимуть інституції, спроможні здійснювати аналітичну роботу й формувати поінформовану громадську думку щодо реального становища молоді, її проблем і шляхів їх подолання.

Узагалі ефективність діяльності визначається співвідношенням результатів із поставленими цілями. У випадку ДМП передусім необхідне чітке розуміння її

цілей; натепер єдиного їх формулювання немає, що прямо пов'язано з відсутністю базового закону про молодіжну політику [62].

Визначаючи критерії ефективності ДМП, слід урахувати розвиток міжнародного права в цій царині. В межах ООН і Ради Європи напрацьовано комплекс рекомендацій щодо імплементації молодіжної політики на національному рівні й систему стандартів, яким вона має відповідати. Хоч низку документів ще не ратифіковано українською стороною, ці стандарти можуть слугувати орієнтирами для оцінювання успішності ДМП в Україні – залежно від повноти їх утілення [11].

Постановка задачі визначення критеріїв ефективності державної молодіжної політики може бути вирішена також шляхом аналізу цілей і завдань її формування та реалізації у різних суб'єктів політичної системи. До них незмінно належать:

- держава, державно-адміністративні та державно-етнічні утворення, міждержавні об'єднання – найактивніші й найвпливовіші політичні суб'єкти;
- інститути громадянського суспільства – організації та рухи, політичні партії, суспільно-політичні й неполітичні об'єднання;
- соціальні спільноти – класові, етнічні, професійні, демографічні, територіальні, виробничі, за рівнем доходів і освіти, правляча еліта тощо;
- індивіди – громадяни, лідери політичних і громадських структур;
- бізнес-еліта, а також представники «тіньової» та «напівтіньової» економіки.

Сформулювавши цілі та завдання ДМП для кожного із цих суб'єктів, можна вибудувати шкалу критеріїв ефективності й окреслити шляхи подальшої оптимізації політики.

Аналіз механізмів розроблення та технологій реалізації ДМП в Україні свідчить, що вона вибудовується на принципах залучення молоді до процесів

планування і виконання. Тому на всіх рівнях – муніципальному, регіональному, загальнодержавному – пріоритетом є «розвиток соціальної активності молоді, громадянської самосвідомості через участь у діяльності молодіжних і дитячих громадських об'єднань, молодіжних парламентів, урядів та інших консультативно-дорадчих структур» при органах законодавчої та виконавчої влади, а також у форматах студентського самоврядування.

Механізм взаємодії держави та молоді ґрунтується на нормативно-правових актах, що сприяють розвитку організованого молодіжного руху та формують основи представництва молоді в органах влади на державному й регіональному рівнях.

Говорячи про результативність державної молодіжної політики, маємо виходити з того, що ефективною може вважатися лише така ДМП, яка відповідає потребам молоді, сприймається нею та передбачає її активну участь у ролі суб'єкта.

З огляду на загальну спрямованість ДМП в Україні ключовим критерієм її ефективності варто вважати ступінь участі молоді у соціальних проєктах у межах молодіжної політики, а також у діяльності молодіжних рухів і організацій, що сприяють позитивній соціалізації.

Відповідно система показників ефективності сучасної ДМП може бути подана як сукупність таких критеріїв:

1. Визнання ДМП на офіційному рівні як пріоритетного напрямку соціальної політики держави.
2. Комплексне законодавство, що відповідає цілям і завданням ДМП і містить гнучкі механізми коригування відповідно до динаміки суспільного розвитку.
3. Узгодженість законодавчої бази ДМП із міжнародними стандартами з урахуванням національної специфіки.

4. Наявність чіткого плану дій: довгострокових і короткострокових, стратегічних і тактичних програм реалізації ДМП.

5. Скоординованість дій гілок влади та рівнів управління у питаннях реалізації ДМП.

6. Ефективний механізм управління реалізацією ДМП, включно з інструктивно-методичними заходами, особистою участю керівництва держави у виконанні рішень і допомогою у разі виникнення труднощів.

7. Система виконавчого контролю – і як функція апарату управління, і як принцип менеджменту; мета контролю – єдність рішень і їх практичного втілення.

8. Система оцінювання результатів реалізації ДМП з метою накопичення та систематизації досвіду вирішення типових завдань у цій сфері.

9. Чітке співвідношення прав, обов'язків і відповідальності основних виконавців рішень у сфері ДМП.

10. Судовий контроль за дотриманням законодавства у сфері ДМП і прав людини.

11. Розвинуті інститути громадянського суспільства та механізми їх участі у формуванні ДМП.

12. Високий рівень політичної культури й участі в молодіжному середовищі.

13. Участь бізнесу у розв'язанні молодіжних проблем.

14. Високий рівень активності та залученості молоді до соціальних проєктів у межах ДМП і до діяльності молодіжних рухів та організацій, що підтримують позитивну соціалізацію.

Сформувавши систему критеріїв, слід здійснити оцінювання ефективності та розробити пропозиції щодо оптимізації політики.

Шляхи вдосконалення ДМП в Україні логічно визначати, спираючись на окреслені критерії та результати оцінювання її реалізації.

Нині в Україні ДМП формально визнано самостійним і пріоритетним напрямом соціальної політики. Її завдання реалізуються на всіх рівнях: відбувається правове регулювання, функціонують спеціалізовані органи та бюджетні установи, здійснюється фінансування програм.

Цілі, завдання та пріоритети ДМП зафіксовано у нормативно-правових актах, більшість із яких досі має рекомендаційний характер і не наділена статусом закону. Водночас сформовано комплекс документів, що окреслюють основи державної молодіжної політики України на державному, регіональному та муніципальному рівнях.

3.2 Основні напрями удосконалення державної молодіжної політики в Україні

Сукупність актуальних викликів і вікон можливостей, перед якими нині постає Україна, зумовлює потребу у стратегічному переосмисленні траєкторії розвитку молодіжної політики. Молоде покоління – це вагомий людський капітал, потенціал якого має бути цілеспрямовано задіяний для сталого поступу держави. В умовах глобалізаційних процесів, цифрової трансформації та динамічної зміни соціальних норм державна політика щодо молоді повинна адаптуватися до нових реалій, створюючи умови для повноцінної соціалізації, якісної освіти та професійного самоствердження молодих людей.

Рух України в напрямі європейської інтеграції потребує модернізації та підвищення результативності наявних інструментів підтримки молоді. Відтак дослідження і систематизація ключових напрямів удосконалення державної молодіжної політики мають перейти на якісно інший рівень. Адже проблеми й ризики, з якими зіштовхується українська молодь, мають довгу «хвилю» наслідків, значною мірою зумовлену війною, і вимагають невідкладної розробки дієвих рішень через оптимізацію державних програм і ініціатив уже сьогодні.

Визначення пріоритетів державної молодіжної політики повинно ґрунтуватися на виявлених потребах молоді за підсумками аналітичних досліджень. Від цього залежить побудова «дерева цілей» як для політики загалом, так і для її окремих напрямів (програм). Алгоритм розроблення проекту вдосконалення ДМП доцільно структурувати у чотири логічні блоки: аргументоване формулювання мети (бажаного стану); проектування траєкторії переходу від базового до цільового стану; визначення темпу змін; добір механізмів (технологій) управління цим переходом.

«Дерево цілей» формується на основі інформаційно-аналітичних матеріалів. Чіткість цілей підсилюють адресність програм ДМП і їхню націленість на конкретні групи бенефіціарів. Молодь є неоднорідною: різні групи мають відмінні інтереси та запити. Для значної частини юнаків і дівчат пріоритетними є питання особистої безпеки, криміногенної ситуації в містах, екологічних ризиків, агресії, корупції; викликають занепокоєння перспектива професійної кар'єри, створення сім'ї, стабільність суспільства та війна.

У матеріально забезпечених групах чітко артикулюються настанови на кар'єрний успіх, високі доходи, престиж професій, суспільне визнання, турботу про здоров'я та добробут родини. Вони високо цінують свободу, безпеку приватного життя, спираються на власну ініціативу, підприємливість і готовність до пошуку нового. Загалом молодь орієнтована на працю, освіту й добробут, але водночас потребує незалежності суджень, можливості самостійно ухвалювати рішення та відчуття власної спроможності. Прагнення до індивідуальної самовиразності стає нормою. Такі зрушення у світогляді підтверджують тенденцію до усвідомлення молоді як окремого соціального прошарку зі своєю суб'єктністю.

Узагальненими критеріями спрямованості ДМП виступають самореалізація, соціальна захищеність і добробут молоді, а також забезпечення сучасних умов для навчання, зайнятості та змістовного дозвілля. При цьому

важливо розглядати їх не ізольовано, а в комплексі: йдеться про формування середовища, де ці показники взаємно підсилюють одне одного, а не оцінюються окремо.

В Україні цим питанням традиційно приділяли увагу. Нині ситуація має негативну динаміку насамперед через воєнні обставини, отже державна молодіжна політика має посилити підтримку тих груп, які перебувають у скрутних умовах і не здатні задовольнити базові соціальні потреби. Як наголошував М. Вебер, завдання держави – створити людям можливості самостійно подолати період бідності, забезпечивши інституційну підтримку [1].

Ринкові трансформації суттєво підвищили престиж праці в очах молоді. Праця розглядається як інструмент досягнення цілей, умова кар'єрного зростання, добробуту та засіб самореалізації. Тому проблематика праці та зайнятості закономірно залишається в центрі ДМП. Для уразливих груп на перший план виходять питання бідності, здоров'я, злочинності, зайнятості, освіти й дозвілля. Для різних територій і сегментів молоді пріоритети різняться, отже потрібні адресні рішення. Як показано у працях П. Штомпки та П. Бурдьє [2, 3], поведінка молоді залежить від задоволення первинних потреб; тільки після цього активується мотивація до суспільно значущих цінностей. Звідси – необхідність фокусування ДМП на проблемах виживання найбільш уразливих груп, що водночас є умовою посилення соціальної безпеки. На тлі економічної кризи та війни багато молодих людей відчують тривогу за власне майбутнє, бояться втрати роботи, зростання вартості життя; частина втрачає життєві орієнтири, уникає соціальних контактів, не довіряє владі, емігрує. Без подолання таких соціальних негативів неможливе функціонування ефективної системи соціальної безпеки. Посилення суспільної диференціації поглиблює розрив між «успішними» групами та малозабезпеченими верствами. Молодіжна політика має продемонструвати привабливість чесної праці, престижність професій як «критерії вибору життєвого шляху» [4].

Необхідність вироблення загальнодержавного підходу до здійснення ДМП та визначення перспектив її розвитку зумовлює перегляд концептуальних засад. Запропонований комплексний підхід дає змогу поєднати завдання молодіжної політики з цілями соціальної безпеки. Нова візія ДМП виходить із потреби закласти підвалини сталого економічного й духовного розвитку, забезпечити гідний рівень життя, зміцнювати національний генофонд і формувати ефективну систему соціальної безпеки. Державна молодіжна політика розглядається як сукупність правових, фінансово-економічних, наукових, інформаційних і кадрових заходів, що створюють можливості для самостійного вибору життєвих траєкторій, реалізації здібностей і відповідальної участі молоді у відродженні України. Вона спирається на такі принципи:

1. пріоритетна підтримка молоді на етапах соціального, культурного, духовного та фізичного розвитку і визначення життєвого шляху;

2. взаємна відповідальність: держава гарантує права й законні інтереси молоді, а молоді громадяни – виконання конституційних прав і обов'язків.

3. огляду на сучасні виклики доцільно розширити й конкретизувати реалізацію ДМП за такими пріоритетними напрямками та механізмами їх упровадження. Пропонований набір заходів спрямований на сприяння та підтримку молодих громадян у вирішенні ключових завдань, створення інституційних умов для самореалізації в різних сферах життя, а також на залучення молоді до формування та реалізації політики на всіх рівнях.

Визначаючи пріоритети та механізми реалізації ДМП, необхідно враховувати: 1) актуальний спектр соціальних проблем молоді з урахуванням вікових, професійних та інших особливостей; 2) реальні можливості держави та досягнуті результати соціально-економічної політики, зокрема у сфері ДМП; 3) визнання молоді як стратегічного ресурсу сталого розвитку та зміцнення демократичної правової держави і громадянського суспільства; 4) орієнтацію на підвищення якості життя населення та зміцнення соціальної безпеки.

Пріоритетом має бути виховання громадянина, який береже традиції, активно долучається до державного й громадського життя, підтримує функціонування правової держави та інститутів громадянського суспільства. Він має здобути освіту, релевантну потребам сучасної економіки і культури, бути кваліфікованим фахівцем, підприємцем і компетентним споживачем; залишатися морально і фізично здоровим, провадити здоровий спосіб життя й нести відповідальність за сім'ю та виховання наступних поколінь.

У межах формування та реалізації ДМП виділяємо такі базові напрями і механізми.

1. Державна підтримка в освіті, вихованні та розвитку охоплює: 1) заходи зі створення сприятливих умов здобуття освіти молоддю в державних і муніципальних закладах середньої, вищої та післядипломної професійної освіти як на бюджетній, так і на договірній основі; 2) довгострокові кроки із забезпечення працевлаштування випускників і підтримки їх повноцінної трудової діяльності; 3) механізми підтримки та заохочення талановитої молоді в освіті, науці, техніці та культурі; 4) координацію і підтримку молодіжних та дитячих об'єднань у сферах патріотичного, духовно-морального, екологічного виховання, профорієнтації та споживчої освіти; 5) розвиток різних форм виховної роботи в спеціалізованих установах і закладах додаткової освіти.

2. Економічна самостійність та реалізація трудових прав. Для стимулювання зайнятості, підприємництва та ділової активності молоді потрібні заходи за такими напрямами: – створення умов для працевлаштування, у т.ч. запровадження квот робочих місць; – підтримка організацій, що здійснюють сприяння зайнятості, профорієнтацію, підготовку і перепідготовку, у тому числі центрів тимчасової та сезонної зайнятості, молодіжних бірж праці та об'єднань; – формування інфраструктури участі молоді в підприємстві та підтримка наявних сервісів; – розвиток мотивацій до самостійної підприємницької діяльності, створення навчальних підприємств і студентських виробництв.

3. Механізми вирішення житлових питань молодих сімей. За сучасних умов необхідна продумана, реалістична політика державної підтримки придбання чи будівництва житла, що впливає і на репродуктивну поведінку, і на закріплення молодих фахівців у секторах економіки. Інструменти: 1) удосконалення законодавства щодо субсидування, пільгового та іпотечного кредитування, оренди державного і муніципального житла тощо; 2) підтримка ініціатив молоді, рухів молодіжних житлових комплексів та інших об'єднань із будівництва доступного житла; 3) формування фінансово-інвестиційної бази для забезпечення молодих сімей упорядкованим житлом.

4. Комплексна підтримка молодих сімей передбачає: – прийняття програм допомоги, насамперед для малозабезпечених родин, з вирішення соціально-економічних і побутових проблем, забезпечення зайнятості батьків і формування здорових практик; – просвітницьку роботу щодо репродуктивного здоров'я, безпечного материнства, виховання і розвитку дітей, організації сімейного відпочинку; – розбудову мережі соціальних служб для надання освітніх, медико-соціальних, соціально-правових, психологічних і консультаційних послуг, спрямованих на охорону здоров'я, освіту, виховання і розвиток дітей, соціальний захист, адаптацію та реабілітацію молодих громадян у складних обставинах.

5. Підтримка молоді у складних життєвих ситуаціях через соціальне обслуговування, реабілітацію та адаптацію: 1) активізація соціально-правової, психолого-педагогічної, інформаційної та консультаційної допомоги у виборі освіти, профорієнтації, працевлаштуванні, започаткуванні підприємництва тощо; 2) вдосконалення правових підстав підтримки організацій і громадян, які здійснюють допомогу молодим людям у скруті.

6. Охорона здоров'я, профілактика захворювань і промоція здорового способу життя: – удосконалення державної підтримки молоді, зокрема у складних життєвих обставинах; популяризація здорового способу життя, безпечного материнства та профілактики ІПСШ; – посилення профілактичної

роботи з групами соціального ризику; – підтримка заходів із пропаганди спорту та регулярної фізичної активності; – створення мережі установ соціального обслуговування, умов для медико-психолого-педагогічної реабілітації та соціальної адаптації неповнолітніх; – підтримка дитячих і молодіжних оздоровчих і освітніх закладів та експериментальних майданчиків для впровадження інновацій у сфері здорового способу життя, дозвілля і сімейного відпочинку.

7. Підтримка суспільно корисних ініціатив і громадської активності молоді: 1) посилення підтримки громадських ініціатив молодіжних та дитячих об'єднань, створення умов для реалізації творчого потенціалу в усіх сферах життя; 2) розширення практик залучення молоді до консультативних органів при владі у сфері ДМП і поширення моделі молодіжних консультативних рад.

Загалом варто посилити соціальну та соціально-економічну спрямованість реалізації ДМП. У соціальному блоці пріоритетними є правовий захист і соціальна адаптація молоді, зокрема проведення пілотних досліджень у цих сферах, аналіз і проєктування методик та технологій; підтримка проєктів адаптації осіб із залежностями чи посттравматичними розладами; заходи із захисту молоді в екстремальних ситуаціях. На підставі наукових даних доцільно оформити нові підходи у вигляді таких програмних блоків:

- ініціатива молодих – ресурс розвитку України (підтримка громадянських ініціатив, стимулювання самоврядування, активізація діяльності молодіжних і дитячих об'єднань);

- інтереси молоді – на користь суспільству (перепрофілювання молодіжних центрів відповідно до актуальних запитів, створення сучасної інфраструктури молодіжної політики);

- інноваційність та інвестиційність (закріплення підходу довгострокового інвестування у сфері ДМП із прогнозуванням очікуваної віддачі);

- інформативність (інтерактивна взаємодія держави та молоді у цифрових мережах, створення всеукраїнського молодіжного інформаційного порталу, розвиток громадських медіа для повного охоплення молоді інформацією);
- інтеграція та співпраця (визнання міжгалузевого характеру ДМП; спільне використання матеріальної бази різних відомств; запровадження «молодіжних розділів» у цільових і інвестиційних програмах усіх рівнів);
- доступність соціальних послуг (інтеграція джерел фінансування ДМП, посилення економічних механізмів залучення ресурсів, технічне переоснащення установ молодіжної політики);
- диверсифікація молодіжної політики (диференційовані підходи до різних соціальних і вікових груп, розроблення нових технологій роботи з молоддю з урахуванням цих відмінностей);
- діалог із молоддю (регулярні зустрічі та «круглі столи», щорічні фестивалі молодіжних ініціатив, стимулювання створення громадських об'єднань).

Системоутворювальними чинниками оновленої моделі роботи з молоддю є: активність самої молоді, зумовлена розширенням можливостей соціального становлення; урахування потреб кожної вікової групи (17–19, 20–24, 25–30 років); формування цільових проєктів і програм на регіональному та державному рівнях із чіткою нормативною базою та фінансуванням. Базовою архітектурою ефективної системи соціальної безпеки молоді має бути взаємодія трьох суб'єктів: держава – громадянське суспільство (мережа молодіжних і дитячих об'єднань) – сама молодь.

Отже, розроблення нових підходів і пріоритетів реалізації ДМП задля посилення соціальної безпеки спирається на реальні проблеми української молоді, виявлені дослідженнями та представлені в цій роботі. Очевидно, що досягнення задекларованих цілей і виконання масштабних завдань можливе лише за умови консолідації зусиль усіх суб'єктів політики: державних

інституцій, громадських і некомерційних організацій, професійних об'єднань, політичних партій, рухів і громадян – з метою збереження й примноження інноваційного, культурного й соціально-економічного потенціалу молоді України.

Системний підхід до вдосконалення ДМП задля зміцнення соціальної безпеки, із виокремленням критеріїв ефективності реалізації, передбачає послідовне інституційне оформлення, розвиток інфраструктури галузі, затвердження типових положень про служби, центри та установи ДМП; опис наявних і нових посад, визначення статусу працівників молодіжної сфери. Ключові зусилля варто спрямувати на реальні інвестиції в молодь, що потребує перегляду підходів до фінансування ДМП.

Особливе значення в комплексній системі соціальної безпеки молоді має узгоджена координація всіх її елементів: державного адміністративно-управлінського апарату; законотворчого блоку (з урахуванням міжнародних стандартів); недержавних організацій та громадських рухів; а також особистісної активності кожної людини як обов'язкового складника спільної відповідальності.

У контексті сучасних трансформацій, спричинених війною, цифровізацією та євроінтеграційними процесами, державна молодіжна політика України потребує нової парадигми розвитку, зорієнтованої на відновлення країни, соціальну інклюзію, психологічну стійкість і професіоналізацію молодіжної роботи. Протягом останніх двох років наукові дослідження все частіше акцентують на тому, що ефективність молодіжної політики визначається не кількістю заходів чи програм, а здатністю держави забезпечити сталі механізми участі молоді у відбудові, формуванні політик та ухваленні управлінських рішень.

Одним із нових напрямів удосконалення є інституціоналізація участі молоді у процесах післявоєнного відновлення України. Йдеться про закріплення ролі молоді як активного учасника відбудови громад, інфраструктури, місцевої

економіки. На практиці це може означати створення молодіжних рад при штабах відбудови, упровадження мікрогрантів для молодіжних проєктів у сфері благоустрою, енергозбереження та безпеки, розвиток програм навчання молодих людей управлінню проєктами й роботі з даними. Такий підхід відповідає європейським моделям «youth for recovery», що довели свою результативність у післякризових регіонах ЄС.

Другим вагомим напрямом стає розбудова системи охорони психічного здоров'я молоді (MHPSS), особливо у контексті наслідків війни. Інноваційність полягає у впровадженні моделей «peer-to-peer» підтримки, коли самі молоді люди виступають фасилітаторами емоційної взаємодопомоги у школах, громадах та молодіжних центрах. Досвід 2024–2025 років показує, що такі ініціативи мають значно більший вплив, ніж традиційні інформаційні кампанії, адже знижують стигму та бар'єри звернення до психологів. Необхідним є також створення національних індикаторів доступу молоді до послуг психічного здоров'я та включення їх до системи моніторингу ефективності державної молодіжної політики.

Суттєвої уваги потребує й питання інклюзії так званої NEET-молоді – тих, хто не працює, не навчається і не проходить професійного навчання, а також внутрішньо переміщених осіб і молодих українців, які тимчасово перебувають за кордоном. Вирішення цієї проблеми передбачає розробку комплексної системи реінтеграції таких груп у суспільне життя – через персоналізовані програми навчання, стажування, наставництво, а також через ваучерні схеми на освіту й перекваліфікацію. Особливої актуальності набуває створення мобільних кар'єрних центрів у громадах, що приймають внутрішньо переміщену молодь, а також розвиток міжнародних механізмів «повернення до навчання або роботи» (return-to-learning / return-to-work) для української молоді в ЄС.

Важливим новим пріоритетом є професіоналізація молодіжної роботи (youth work) і запровадження стандартів якості у цій сфері. Результати

досліджень 2023–2024 років свідчать про потребу в системному оновленні рамки компетентностей молодіжних працівників, визнанні їхньої кваліфікації та створенні сталих механізмів підвищення кваліфікації, супервізії й підтримки. Йдеться про розроблення державних мінімальних стандартів youth work і пов’язання бюджетного фінансування з досягненням показників ефективності у громадах. Це сприятиме підвищенню професійності кадрів і сталості молодіжної інфраструктури.

Не менш важливим напрямом виступає цифрова молодіжна робота, медіаграмотність і формування стійкості молоді до дезінформації. У нових умовах цифрова компетентність стає базовим елементом соціальної безпеки. Сучасна молодіжна політика має інтегрувати програми цифрової освіти до діяльності молодіжних центрів, публічних просторів і бібліотек, розвивати навички критичного мислення та розпізнавання маніпуляцій в інформаційному просторі. Зокрема, необхідно посилити медіаосвіту через проєкти співпраці молодіжних центрів із громадськими медіа та створення молодіжних інформаційних платформ, що діють за принципом відкритих даних.

Окремої уваги заслуговує адаптація ДМП до європейських рамкових документів – насамперед EU Youth Strategy і оновленого EU Work Plan for Youth. Це дозволить гармонізувати українські інструменти з європейськими принципами участі, солідарності, рівних можливостей та цифрової інклюзії. Важливо запровадити в Україні механізм постійного діалогу молоді та влади за моделлю EU Youth Dialogue, коли пропозиції молодих людей системно інтегруються в державні рішення і контролюється рівень їх реалізації. Така європеїзація підходів сприятиме підзвітності, прозорості та довірі до публічної політики серед молоді.

Новим також є напрям розвитку доказової бази (evidence-based policy) та інтеграції даних у процес ухвалення рішень. Необхідно створити єдину цифрову екосистему моніторингу державної молодіжної політики, що поєднує результати

соціологічних опитувань, адміністративні дані й індикатори ефективності. Це дозволить перейти до моделі фінансування за результатами («pay-for-results»), коли державна підтримка надається програмам, ефективність яких підтверджена доказами.

Водночас важливим інноваційним компонентом є запровадження системи визнання неформальної освіти та волонтерського досвіду молоді. Пропонується використовувати інструменти Європейської рамки кваліфікацій (EQF) для сертифікації компетентностей, здобутих у межах молодіжних і волонтерських проєктів. Це дасть змогу інтегрувати результати неформального навчання до системи зайнятості, сприятиме кар'єрному зростанню молоді та зменшить втрати людського капіталу.

Таким чином, оновлена система державної молодіжної політики повинна поєднати традиційні напрями – освіту, зайнятість, охорону здоров'я, участь – із новими сферами: психічним здоров'ям, цифровою компетентністю, професіоналізацією молодіжної роботи та європейською інтеграцією. Її стратегічна мета полягає у переході від заходів «подієвого» характеру до керованих, доказово обґрунтованих змін, де молодь виступає не об'єктом, а активним співтворцем державної політики. Саме такий підхід відповідає сучасним викликам та забезпечує наукову й практичну новизну державної молодіжної політики України.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі розв'язано комплексну наукову задачу: розбудовано теоретико-методичні засади та обґрунтовано прикладні рекомендації щодо розвитку моделі державної молодіжної політики. Запропонована модель інтегрує в єдину систему бачення передумов і цілей, пріоритетних напрямів, організаційних форм та інструментів реалізації, а також сукупності критеріїв оцінювання її результативності стосовно молоді. За підсумками проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. Узагальнено і поглиблено категоріальний апарат дослідження молоді як специфічної соціально-демографічної спільноти, що займає перехідну позицію між підлітковим і дорослим станами та водночас виконує інноваційну місію у відтворенні суспільства. Доведено, що державна молодіжна політика (ДМП) має розглядатися не як набір розрізнених акцій, а як цілісний конституційно-правовий інститут, покликаний балансувати приватні та публічні інтереси через гарантії прав і свобод молоді, механізми участі й відповідальності та прозорі правила взаємодії з державою і громадами. Розкрито значення молоді як ресурсного ядра модернізації, носія інновацій і каталізатора ціннісних зрушень; обґрунтовано, що ефективна ДМП повинна об'єднувати правові, економічні, освітні й культурні інструменти, перетворюючи потенціал молодого покоління на відчутні суспільні результати. Додатково артикуляровано дефініції та межі застосування ключових понять «самореалізація», «соціальна участь», «молодіжна робота», «молодіжна інфраструктура», що створює умови для їх коректної операціоналізації у програмах і проєктах.

2. Сформовано ієрархію цілей та уточнено завдання ДМП у координатах «становлення – самореалізація – участь». Стратегічну мету визначено як створення правових, економічних і соціокультурних умов, що забезпечують високу якість життя молоді, її конкурентоспроможність і здатність до інновацій,

а також розвиток громадянських компетентностей для відповідальної участі у публічному житті. Тактичні завдання конкретизовано у площинах: модернізація правового поля й узгодження зі стандартами міжнародних організацій; інституціоналізація каналів участі (молодіжні ради, парламенти, студентське самоврядування); політика зайнятості та підтримка підприємництва; цифрова інклюзія; адресна робота з уразливими групами; розвиток молодіжної інфраструктури і сервісів. Розгорнуто логіку цілей у вимірі часових горизонтів: короткострокові ефекти (безпека, доступ до послуг), середньострокові (інтеграція на ринку праці, участь у місцевому самоврядуванні) та довгострокові (зміцнення людського капіталу і соціальної згуртованості).

3. Систематизовано зарубіжні моделі ДМП і виокремлено інваріанти успіху: законодавче закріплення статусу молоді та її прав; багаторівнева координація між центральним, регіональним і місцевим рівнями; поєднання універсальних програм із таргетованою підтримкою; розвинена інфраструктура молодіжної роботи; участь бізнесу в розв'язанні питань зайнятості та професійної інтеграції. Показано, що соціал-демократичні й неоконсервативні траєкторії, попри відмінності у фокусах, сходяться у визнанні молоді повноправним партнером держави. Для України релевантними є децентралізація із чіткою відповідальністю рівнів, професіоналізація молодіжної роботи, «спільне управління» з НУО (недержавна освітня установа), а також підзвітні механізми фінансування. Наголошено на важливості інструментів спільного управління (co-management), розвитку молодіжних інформаційних центрів, мережі мобільності та визнання результатів неформальної освіти, а також на доцільності поетапної імплементації моделей з урахуванням ресурсних обмежень.

4. Уточнено методичний каркас узагальнення організаційного механізму ДМП. Обґрунтовано систему принципів: цілісність і наступність; комплексність та міжвідомча координація; соціальне партнерство і рівноправ'я суб'єктів; превентивність і реабілітаційність; законність, права людини й судовий захист;

цільове та програмно-орієнтоване фінансування; відкритість даних і підзвітність. Запропоновано періодизацію становлення ДМП та матрицю повноважень між державним, регіональним і місцевим рівнями; окреслено механізми координації, включно з міжвідомчими радами, контрактуванням послуг у НУО та регламентацією участі молоді у виробленні рішень. Окреслено стандарти управлінських процедур: цикли політики «аналіз – планування – реалізація – моніторинг – оцінка – корекція», обов’язковість відкритих даних і публічних звітів, вимоги до компетентностей кадрів і механізми підвищення кваліфікації.

5. Розроблено напрями адаптації кращих європейських практик: інституціоналізація неформальної освіти й визнання результатів навчання; розбудова механізмів молодіжної мобільності та волонтерства; партнерство «освіта – влада – роботодавці» у форматі дуальних програм і перехідних ринків праці; посилення ролі молодіжної інформаційної роботи та цифрових сервісів; демографічно орієнтована підтримка молодих сімей; протидія маргіналізації через інклюзивні сервіси і локальні центри активності. Наголошено на необхідності критичної селекції та локальної адаптації практик із постійним науковим і аналітичним супроводом для зниження ризиків формального копіювання. Запропоновано дорожню карту адаптації: аудит наявних практик; пілотування в регіонах; масштабування успішних рішень; інституційне закріплення через стандарти і методичні рекомендації; системне навчання фахівців із використанням сучасних цифрових платформ.

6. Обґрунтовано створення комплексної моделі підтримки молоді, здатної забезпечити її самореалізацію, соціальну безпеку й участь у відбудові країни. Запропоновані напрями включають модернізацію освітньої та трудової політики, розвиток підприємництва, удосконалення житлових програм, розширення соціального захисту, охорони здоров’я й підтримки молодих сімей. Значну увагу приділено підсиленню громадянської активності та участі молоді у прийнятті рішень через молодіжне самоврядування й громадські об’єднання. У практичній

площині пропонується підвищити ефективність міжсекторальної координації, інтегрувати фінансові ресурси й упровадити цифрові інструменти управління, що має сприяти стійкому розвитку суспільства та утвердженню молоді як стратегічного ресурсу держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Організоване суспільство . К. : Інститут вищої освіти АПН України, 2006. 634 с.
2. Беззуб І. Оновлення державної молодіжної політики в Україні. Громадська думка про правотворення. 2021. № 9 (214). с.15–24. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2021/9.pdf>
3. Белова Л.О. Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики: [Монографія] / Нар. укр. акад. Х.: Вид-во НУА, 2004. 263 с.
4. Белова Л.О. Виховна система сучасного ВНЗ: соціологічні аспекти аналізу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : 22.00.04 “Спеціальні та галузеві соціології. Х., 2005. 35 с.
5. Гаман М. Особливості державного управління у сфері інноваційної діяльності. Вісн. НАДУ. 2004. №2. С 158-166.
6. Герріт Й. С. Європейський досвід децентралізації системи надання послуг . Соціальна політика і соціальна робота. 2001. № 4 (20). С. 34–41.
7. Головатий М. Ф. Проблеми перебудови соціальної політики в сучасній Україні в контексті світового досвіду. Особливості соціальної молодіжної політики в Україні та ФРН на сучасному етапі : наук. зб. К.: МАУП, 2004. С. 2.
8. Головенько В. А. Нове покоління незалежної України. Інформаційні матеріали для слухачів Курсів підвищення кваліфікації працівників галузі Мінсім’ядітимолоді / За заг. ред. Черепанової Г. Л. К.: Державний ін-т проблем сім’ї та молоді, 2004. Кн. 4. 136 с.
9. Головенько В. А. Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх розв’язання . Український соціум. 2005. № 1 (6). С. 112–125.
10. Гончарук, Н. (2023). Формування та реалізація державної молодіжної політики на публічній службі в Україні. *Аспекти публічного управління*, 11(4), 64-73. <https://doi.org/10.15421/152354>.

11. Горінов П. В., Драпушко Р. Г., Драпушко Н. А., Ільюк О. Є. Молодіжна політика в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. акад., проф. В. П. Андрущенка. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. 304 с.

12. Гребенюк, О. МЕТОДИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ РФ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ. *Літопис Волині*, 2025, (31), 193-197. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.30>

13. Губенко А.О. Державні механізми виховного потенціалу вищого навчального закладу [Електронний ресурс]: Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, 22–23 лютого 2017 р. / за заг.ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2017. Режим доступу <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/>.

14. Губенко А.О. Механізми формування патріотичного виховання українського студентства. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28–29 квітня 2016 р. / за заг.ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2016. С.20-21.

15. Губенко А.О. Механізми державного впливу на формування виховної стратегії вищих навчальних закладів в Україні.[Електронний ресурс] // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2016. № 2. Режим доступу : http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/10.pdf.

16. Губенко А.О. Напрями удосконалення державних механізмів реалізації виховно-освітніх технологій. Вісник Національного університету цивільного захисту України: [зб. наук. прац]. Вип. 2 (5). Х.: НУЦЗУ, 2016. С. 72 -77. (Серія «Державне управління»).

17. Дергачов О. Особливості розвитку й організації структур громадянського суспільства . Україна: плоди дванадцяти бурхливих років : зб. ст. / упоряд. та ред. В. Андрійко та Г. Курт. К. : Заповіт, 2003. С. 31.

18. Державне управління в Україні : [навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К. : Сомі, 1999. 265 с.
19. Драпушко Р., Горінов П., Попатенко М., Філик Н. Молодіжна політика України через призму демографічних: стан та тенденції. Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики. Київ : ДІСМП, 2022. № 1. С. 31–38.
20. Єрмоленко, І. Молодіжна політика: сутність та основні моделі реалізації. Науково-теоретичний альманах Грани, 2023, 26(4), 51-56.
<https://doi.org/10.15421/172374>
21. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 13.09.2025 р.).
22. Кжаклевська Е. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Вільямсон. Страсбург.: Видавництво Ради Європи, 2013. С. 9.
23. Кодекс про шлюб та сім'ю ; Сімейний кодекс України / Основні чинні кодекси і закони України / уклад. Ю. П. Єлісєнко. 2-ге вид. К.: Махаон, 2003. С. 740–783.
24. Козубовський В. До питання про можливості застосування Британського досвіду соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні . Соціальна політика і соціальна робота. К. : НаУКМА, 2002. № 3, 4. С. 49–53.
25. Комаринець С., Машталір С. Основні напрями вирішення проблем молодіжної політики. Mechanism of an Economic Regulation. 2023. вип. 1(99). С. 105–112.
26. Корецький М. Теоретичні засади державного управління. Персонал. 2007. № 5. С. 28–42.
27. Корпоративна благодійність в Україні : [звіт про результати дослідження]. К : Творчий центр Каунтерпарт, 2005. 40 с.

28. Кривачук Л. Ф. Основні принципи діяльності інститутів виконавчої влади у сфері державної молодіжної політики в Україні. Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євро інтеграції : матеріали науково-практ. конф., Київ. Т. 2. / відп. Ред. В. І. Луговий, В. М. Князев. К. : НАДУ, 2003. С. 450–451.

29. Крижко В. В. Теорія та практика менеджменту в освіті. Запоріжжя: Просвіта, 2003. 272 с.

30. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування : [монографія] . К. : МАУП, 2004. 432 с.

31. Кулік В. Молода Україна: Сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. К.: Центр дослід. проблем громад. суспільства, 2008. 339 с.

32. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний. посібник. Х.: ОВС, 2002. 400 с.

33. Лопушинський І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: досвід, проблеми та перспективи: [монографія] . К.; Херсон : Олді-плюс, 2006. 456 с.

34. Мазуренко Л. А. Теоретичні засади реформування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розмежування їх повноважень [Електронний ресурс] . Державне будівництво. Х.: ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2007. № 1. Режим доступу до ресурсу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/doc/2/27.pdf

35. Майбутнє молодіжної політики Ради Європи: Порядок денний 2020», [Електронний документ] Режим доступу http://www.kirovograd.net/science_culture/2008/10/16/v_ukrayini_vidbulas_vosma_konferencija.htm.

36. Малик, І. Аксіометричні акценти сучасної державної молодіжної політики в Україні. Науково-теоретичний альманах Грані, 2021, 24(3), 25-32. <https://doi.org/10.15421/172122>
37. Марущак В. П. Державне управління та функції управління. Актуальні проблеми державного управління : Зб. наук. пр. Х. : ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. № 1 (27). С. 101–102.
38. Матвієнко О. Навчання методом дискусій як спільна діяльність студентів і викладачів у вищій школі . Вісник Львівського університету. 2005. Вип. 19. Ч. 2. С. 26-31.
39. Матвієнко П.В. Освіта : формування структури чи розвиток функцій . Американська філософія освіти очима українських дослідників : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 груд. 2005 р. Полтава, 2005. С. 110-117.
40. Менделєва Ю. Соціальне партнерство як механізм державного управління соціальною політикою. Актуальні проблеми державного управління : Зб. наук. пр. О. : ОРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 1 (29). С. 130–133.
41. Метьюлкіна Н. Б. Міжнародний досвід молодіжної політики . Економіка розвитку. наук. журнал. Х. : ХНЕУ, 2007. № 1 (37). С. 68–71.
42. Мельник Т. М. Жодного рішення для молоді без молоді. Всеукраїнський молодіжний журнал «Репост», 2023. Вип. 10, С. 18–21.
43. Молодь України у дзеркалі соціології / [заг. ред. О. Балакіревої, О. Яременка]. К. : УІСД, 2001. 210 с.
44. Міністри Європи ухвалили в Києві стратегію розвитку молодіжної політики на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.molodukraine.org.ua/?q=news/read/24>. Назва з титул. екрану.
45. Національна молодіжна стратегія до 2030 року. Указ президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#n13>

46. Некрутенко Н. П. Проблеми працевлаштування сільської молоді та шляхи їхнього вирішення / Н. П. Некрутенко // Державне управління та місцеве самоврядування : тези 7 міжнар. наук. конгресу, (Харків, 29-30 березня 2007 р.) Х. : ХарPI НАДУ “Магістр”, 2007. С. 202–203.

47. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. К. : УАДУ, 1998. 160 с.

48. Новак В. Неурядові організації або соціальне партнерство між державою і громадянським суспільством: зарубіжний досвід / В. Новак // Вісник НАДУ. 2005. № 1. С. 359–364.

49. Нікітін В. В. Політична соціалізація молоді в контексті формування громадянського суспільства / В. В. Нікітін : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [“Органи влади та молодіжні громадські організації. Інноваційні рішення в молодіжній політиці”], (Харків, 26–27 черв. 20007 р.). Х. : Нове слово, 2007. С. 26.

50. Павленко В. «Контроль, воєнізація і зросійщення: як росіяни промивають мізки дітям на окупованих територіях». URL: <https://texty.org.ua/articles/112389/kontrol-voyenizaciya-i-zrosijshennya-yak-rosiyanu-promyvayut-mozok-ukrayinskym-dityam-na-okupovanyh-terytoriyah/> (дата звернення: 16.09.2025)

51. Постанова Кабінету Міністрів України № 1125 від 27.08.2004 р. “Про утворення Державної соціальної служби для сім’ї, дітей та молоді” // Офіційний Вісник України. Офіц. вид. К., 2004. № 35. С. 2339.

52. Про затвердження типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>

53. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021р. № 1414-IX: станом на 21.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

54. Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року/ Затверджено Указ ом Президента України від 27 вересня 2013 року №532/2013 /Режим доступу до ресурсу <http://www.president.gov.ua/documents/16094.html>

55. Россохатський П.М. Механізми і заходи соціалізації підростаючого покоління та реалізації молодіжної політики . Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць.Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України. Х.: Магістр, 2014. Вип. 1(44). С.202-207.

56. Сабій Ю.С. Проблемні питання розвитку державної молодіжної політики в Україні. Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє : зб. XXIV Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Черкаси, 2024.

57. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. К.: МАУП, 2002. 200 с.

58. Соціальна молодіжна політика: навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: Н. М. Коляда, І. О. Карпич. – Умань : Візаві, 2021. – 174 с.

59. Софій О. Роль молоді в молодіжній політиці в Україні. Аналітична записка. ГО: Європейський діалог, 2020. 36 с.

60. Сторожук Р. П. Зарубіжний досвід реалізації молодіжної політики [Електронний ресурс] . Державне будівництво. Х.: ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. № 1. Режим доступу до ресурсу. : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2006/doc/5/07.pdf

61. Сірий Є. В. Особливості розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді в Україні: монографія. Київ: ЦОП «Глобус», ФОП Кравченко Я. О., 2021. 68 с.

62. Толстоухов А. Держава і молодь .Соціальна психологія. 2011. № 1 (9). С. 162–163.
63. Указ Президента України “Про Міністерство України у справах сім’ї, молоді та спорту” № 1176/2005 від 18.08.2005 р. // Офіційний Вісник України. Офіц. вид. К., 2005. № 34. С. 2029.
64. Хмирова А.О. Удосконалення механізмів державного регулювання виховного простору вищого навчального закладу . Інвестиції: практика та досвід . 2017. № 4.С.97-100.
65. Хто є хто в молодіжній політиці [Електронний ресурс] / [довідник]. К., 2009. Режим доступу до ресурсу : <http://www.whoiswho.org.ua/>
66. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) . Харків : Право.1996. 164 с.
67. Цибуліна І. В. Удосконалення структурно-функціонального забезпечення органів державної влади з надання послуг щодо захисту прав дитини [Електронний ресурс] . Державне управління: теорія та практика К. : НАДУ, 2006. № 1. Режим доступу до ресурсу. : [http:// www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/SOCIALNA/06tivzpd.pdf](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/SOCIALNA/06tivzpd.pdf)
68. Юрченко А. В. Державна молодіжна політика України: проблеми та перспективи розвитку в умовах євроінтеграційних процесів. / наук. керівник к.ю.н., доцентка А. О. Гавловська; Міністерство освіти і науки України; Херсонський держ. ун-т, Ф-т бізнесу і права, Кафедра національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності. Херсон : ХДУ, 2021. 55 с.
69. Шипко Г. Молодіжний рух у Німеччині. К.: Молодіжна Альтернатива, 2005. 104 с.
70. Drapushko R., Gorinov P., Filyk N. Формування молодіжної політики в умовах демографічних викликів сучасної України. Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal" Air and Space Law". 2022. Т. 1. №. 62. С. 27–34.

71. Ecclestone, K., & Lewis, L. Interventions for Resilience in Educational Settings: Challenging Policy Discourses of Risk and Vulnerability. *Journal of Education Policy*, 2014, 29(2), 195-216.

72. Resolution on the Council of Europe youth sector strategy 2030 URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/youth-strategy-2030> (дата звернення: 13.08.2025).

73. Youth2030: The United Nations Strategy on Youth. URL: https://www.un.org/youthenvoy/wp-content/uploads/2018/09/18-00080_UN-Youth-Strategy_Web.pdf (дата звернення: 13.08.2025).